

Rebut: 4/IX/2013
Acceptat: 10/X/2013

AL VOLTANT DELS *EXEMPLA PER SERMONS* (MS. 61 DE LA BIBLIOTECA UNIVERSITÀRIA DE BARCELONA). PRIMER ACOSTAMENT [1/2]*

Josep-A. YSERN I LAGARDA
Universidad Nacional de Educación a Distancia

Si volem aconseguir una visió panoràmica, tan completa com sigui possible, de l'aportació catalana a la literatura exemplar no hauríem de desatendre les petites col·leccions, els reculls de narracions que, pels més diversos motius, han quedat més o menys oblidats a les nostres biblioteques. Ja fa temps vaig començar a ocupar-me d'algunes d'aquestes mostres (Ysern, 1999 i 1999-2000) i ara, amb la present aportació, continuo la tasca iniciada, centrant-me en un material que ja m'havia cridat l'atenció fa temps: els *exempla* del ms. 61 de la BUB, una peça d'interès tant pel contingut exemplarístic com pel fet de pertànyer a una època com el nostre segle XVIII, massa sovint víctima d'una etiqueta —la de la Decadència— que sembla haver actuat, fins fa poc, com una autèntica llosa. L'objectiu d'aquestes pàgines és, precisament, la presentació i l'estudi dels *exempla* de l'esmentat manuscrit tot editant-ne una part suficientment representativa. A fi de caracteritzar bé aquests textos, els situem, d'entrada, en el marc de l'exemplarística post-medieval i els col·loquem en el context sociocultural que els correspon. A l'últim, en les notes finals, els descrivim individualment, si bé sempre de manera general.

I. L'*EXEMPLUM* POSTMEDIEVAL

Potser no cal obrir aquestes pàgines amb un excurs detallat sobre l'origen i evolució de l'*exemplum* però sí recordar que, en general, entenem sota aquest nom una narració relativament breu subordinable a un text, que li fa de marc, el contingut del qual contribueix a fer més clar i païble per part del públic receptor. Tradicionalment, el marc és un sermó, però

* Aquest treball s'integra en el projecte FFI 2013-45931-P, «La cultura literària medieval i moderna en la tradició manuscrita i impresa (v)».

també pot fer-li'n qualsevol modalitat textual —oral o escrita— que tingui com a finalitat la persuasió moral, l'orientació espiritual, la reforma de costums, etc. L'*exemplum*, en qualsevol cas, havia de potenciar la força persuasiva del discurs en el qual s'encabeix.¹

Aquesta definició funciona acceptablement amb l'*exemplum* homilètic, de tradició medieval, el mateix que Welter (1927: 375) havia volgut veure en una situació de «déclin irrémédiable» passat el segle xv, afirmació que va voler comprovar Ricard amb un interessant estudi (Ricard, 1964) dedicat a la sort d'aquest gènere en l'època moderna en el context de les literatures portuguesa, espanyola i francesa.²

El primer fruit de l'esmentat estudi de Ricard és la constatació de la forta minva en l'ús d'*exempla* durant els segles xvi i xvii (Ricard, 1964: 209). En el context de la literatura francesa, gairebé desapareixen per la desafecció que sentien per aquest recurs «los hombres que reformaron y restauraron el catolicismo francés entre 1600 y 1650» (Ricard, 1964: 210); en el de l'espanyola, l'*exemplum* resultà afeblit per l'acció d'autors com Juan de Ávila, Luis de Granada (Ricard, 1964: 212-213), els quals, tot i ser predicadors populars, es mantenien fidels al caràcter essencialment escripturari i, sobretot, evangèlic de la predicació renovada que practicaven (Ricard, 1964: 215). Més tard, a més, l'*exemplum* hagué de retirar-se davant de l'hegemonia, en el segle xvii, de la predicació *conceptista*³ i, en el xviii, per la influència francesa (Ricard, 1964: 220-222).

Ara bé, no tots els predicadors populars seguïen les tendències marcades pels reformadors ni van deixar-se dur per la moda de la *predicació de conceptes*. En paraules de Ricard (1964: 223), «es poco probable que los predicadores populares del xvii y del xviii [...] hayan renunciado a un procedimiento pedagógico tan simple, tan natural y tan eficaz». El problema és que aquestes prèdiques, precisament per tal com eren populars, no és fàcil que s'hagin conservat (Ricard, 1964: 209, 211, 222-224).

1. Amb aquesta definició em limito a parafrasejar la ja clàssica de Bremond, Le Goff i Schmitt (1982: 37-38): «un récit bref donné comme véridique et destiné à être inséré dans un discours (en général un sermon) pour convaincre un auditoire par une leçon salutaire.» Per a més informació sobre el gènere i la problemàtica al voltant de la seva definició en el context de la retòrica clàssica, veg. Lausberg (1966-1969: vol. I, §§ 410 i ss.); per a l'*exemplum* en el context medieval, veg. AdeLiejá (vol. I, pp. 8-18). Per a un estudi *in extenso* de l'evolució d'aquest gènere fins al barroc (particularment castellà, però, en molts aspectes, extrapolable), veg. Aragüés (1999).

2. Deixo de banda ací el conegut estudi de Tubach dedicat també al declivi dels *exempla* (Tubach, 1962), però plantejat des d'una altra perspectiva. El seu article no se centra tant a esbrinar la pervivència de l'*exemplum* com a gènere, sinó a descriure la seva evolució cap a altres formes narratives —com ara la facècia o la novel·leta exemplar, entre altres—, despres de l'encotillament ideològic i formal propi de l'*exemplum* primitiu —allò que Tubach denomina *proto-exemplum*—: «The proto-exempla became formalized and static in transmission, while the majority of the late medieval exempla merged with the new forms of expression which developed out this new age and which were as such vital reflection of it: the *Schwank*, the *facetia*, and the sixteenth-century *Spruch*» (Tubach, 1962: 417).

3. Ricard comenta àmpliament, amb citacions diverses, com funciona la predicació conceptista i com, per als qui la defensen i practiquen, «la metàfora y la alegoría se elevan a la dignidad de argumentos racionales, y se le concede un lugar muy superior al del *exemplum*, pues el concepto predicable sustituye a la demostración, o más exactamente, quizá, la absorbe, la transforma en él mismo. Se ve cómo son cosas muy distintas, pero también por qué el ejemplo no tiene ya razón de ser» (Ricard, 1964: 221-222). Recordem que, segons Gracián (1988: vol. I, 55), el *concepto* consistia «en una primorosa concordancia, en una armónica correlación entre dos o tres cognoscibles extremos, expresada por un acto del entendimiento».

El que per a Ricard sembla ser més aviat una hipòtesi o una intuïció, per a Aragüés (1999: 129-134) és quasi una certesa: la preceptiva del renaixement semblava rebutjar només determinats tipus d'*exempla*, amb la qual cosa s'allunyava del que havia estat la pràctica medieval només per a algunes opcions concretes, sense repudiar el gènere en bloc.⁴ De fet, afirma, «ese valor prioritario del ejemplo para la persuasión hubo de ser destacado por todas las artes retóricas antiguas y modernas, sin que los textos humanísticos constituyan una excepción al respecto» (Aragüés, 1999: 131). D'altra banda, en estudiar el lloc de l'*exemplum* històric en el context de la predicació barroca, remarca com, precisament, la reacció contra els excessos conceptistes pogué revifar les formes exemplars (Aragüés, 2002: 83-84). De fet, la predicació del s. XVII continua inspirant-se en compilacions medievals i, «entre 1650 et 1710 la 'predication baroque' ranime l'*exemplum*» (Bremond *et al.*, 1982: 66), fins a l'extrem que «les prédicateurs de l'époque moderne ne se contentent pas de reprendre à leur compte la matière des recueils d'*exempla* médiévaux, ni même de l'adapter et de l'augmenter», sinó que comencen a redactar-ne de completament nous, protagonitzats per nous sants, amb nous referents culturals i històrics, i amb característiques estilístiques també innovadores —com es deriva, per exemple, de l'aprofitament de facècies i humorades (Bremond *et al.*, 1982: 67).

Les intuïcions de Ricard i Aragüés es veuen abonades, en el cas de la literatura catalana del XVIII, pel cas d'un autor —i potser no seria l'únic— com ara Pere Salses (1701-1781). En estudiar el seu *Promptuari moral sagrat*, Valsalobre (2010: 368b) afirma que Salses «deixa ben clar que l'obra respon al mandat tridentí de l'adoctrinament dels feligresos amb la voluntat de facilitar-ne el compliment als pastors d'ànimes». L'obra de Salses,⁵ doncs, subministra als qui tenen l'esmentada responsabilitat materials de diversa mena, aprofitables en catequesis i sermons, tenint en compte que el destinatari final era, en mots de Salses citats per Valsalobre (2010: 372a), «la gent senzilla e ignorant». Entre els recursos que fa servir Salses —i que Valsalobre (2010: 373-375 i 376-379) estudia detalladament— per a atènyer l'objectiu que es proposa hi ha, precisament, l'ús d'*exempla*, que pren de les més diverses fonts (Valsalobre, 2010: 374, n. 39).⁶

Sembla clar que el barroc «amb el gust per l'efectisme, la sorpresa, l'aclaparament i la seducció portava a una complicació cada vegada més gran, i va contribuir a reforçar la percepció favorable a l'ús del castellà en els usos més cultes» (Rossich, 2010: 60). Aques-

4. En estudiar les continuïtats i divergències entre la preceptiva retòrica medieval i la pròpia dels segles d'or castellans, Aragüés afirma (1999: 141): «El nuevo destino de las colecciones [*sc.* d'*exempla*], la preocupación por el rigor histórico, que hacía de las *res gestae* la materia exclusiva de las mismas, y la teorización clasicista asumida por las modernas preceptivas, constituyen, en efecto, los rasgos esenciales que distancian el género de sus precedentes medievales. Tan sólo desde la evidencia de esa transformación podría hablarse del declive renacentista de una modalidad literaria impuesta entre los siglos XIII y XV». Les cursives són de l'original. Veg. també Aragüés (1999: 148-150).

5. Pere Salses —i l'esmentada obra seva— no són objecte d'aquestes pàgines. Qui hi estigui interessat, podrà trobar-ne abundant informació en la *HLC-RCM* (vol. V, 447-452), Valsalobre (2010) i, a més, en Valsalobre / Rossich (2011: 63-65).

6. Heus ací com Salses fa el mateix recorregut que els seus predecessor medievals, els quals també s'adreçaven al mateix tipus de destinatari. Jacques de Vitry, posem per cas, ja parlava de la utilitat de l'*exemplum* per a la formació «rudium et agrestium». Veg. més referències medievals al respecte en AdeLiejá (vol. I, p. 12, n. 9).

ta realitat també tingué el seu correlat en l'àmbit de la predicació, on el català ja havia anat perdent terreny des del segle anterior, malgrat les decisions a favor seu per part de sínodes i capítols, segons comenta Rubió (*HLC-R*, vol. II, 91-92), qui detecta que «En l'oratória de gala, panegírics, oracions fúnebres, sermons de canonització o de beatificació, hi havia tendència a preferir la llengua castellana». I és que al públic «li semblava més pomposa i adequada a la magnificència d'aquells actes l'oratória castellana segons la moda de l'època» (*HLC-R*, vol. II, 92), circumstància que encara es manté durant el s. XVIII (*HLC-R*, vol. III, 62). La contrapartida, tanmateix, és que la predicació que es volia més eficient —no *efectista*, sinó *efectiva*—, la dominical, la catequètica, etc., recorria, lògicament, a la llengua del poble —al català.⁷

Aquest caràcter poc solemne de l'oratória sagrada popular ha fet que hagi quedat relativament poc documentada, ja que el seu producte no arribava, majorment, a la impremta (*HLC-R*, vol. III, 80 i Valsalobre / Rossich, 2011: 59-60), que tanmateix sí posava en circulació textos en català d'orientació pastoral o catequística com l'esmentat *Promptuari* de Pere Salses o el *Catecisme pastoral* de Josep Plens o, en general, de devoció popular. Comptat i debatut: en els àmbits on la prioritat era l'ensenyament de la doctrina, fent-la accessible i entenedora a un públic ampli i, normalment, senzill, la llengua catalana hi tenia l'hegemonia absoluta (Valsalobre / Rossich, 2011: 52-54). És aquest, precisament, l'àmbit en què podia trobar lloc adequat l'*exemplum*.

II. EXEMPLES PER SERMONS. EL MS. 61 DE LA BIBLIOTECA UNIVERSITÀRIA DE BARCELONA

2.1. DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT I ESTRUCTURA DE L'OBRA

El ms. 61 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, un còdex del s. XVIII, en paper, de 157 x 108 mm, enquadernat en pergamí, inclou els *Exemples per sermons*,⁸ en català, que abracen els ff. 1r-57v, i unes *Indulgències concedidas por el papa Pío 5 y Gregorio 15 y ahora nuevamente confirmadas por Clemente 10 a las cruces de Caravaca para sus devotos*, en castellà, que abracen els ff. 58v-59r (el f. 58r queda en blanc, de ben segur per a separar ambdós textos). Inclou també un petit rectangle de paper, escrit per ambdues

7. Per a les dades més importants relacionades amb la predicació popular, vegeu les pàgines que hi dedica Rubió (*HLC-R*, vol. III, 70-80). Són també fonamentals les pàgines de Comas referides a la literatura religiosa durant aquest període (*HLC-RCM*, vol. V, 422-491). Tot això sense oblidar els diversos factors contraris al català que correspondrien a característiques inherents al moviment cultural de la il·lustració, amb equivalents en altres territoris europeus (Rossich, 2010: 60-67).

8. Miquel (1958-1969: vol I, 62-63) l'inclou en l'inventari de mss. de la BUB sota el títol d'*Exemples per a sermons*, bé que el ms. diu «per», no pas «per a». Apareix citat també en *HLC-RCM* (vol. V, 455). La base de dades Manuscrits Catalans de l'Edat Moderna (MCEM) [http://mcem.iec.cat/entrada.asp?epigraf_m=1] l'inclou amb el número de registre 1360 [http://mcem.iec.cat/veure.asp?id_manuscrits=1800].

cares, retallat, probablement, d'algun altre document, ja que al present ms. no sembla faltar-li cap fragment. El conjunt sembla escrit d'una mà, amb una lletra cursiva normalment clara, fàcil de llegir. Tot i que l'estat general del ms. és bo, presenta algunes pàgines amb fortes taques d'humitat o afectades per l'acció de paràsits, cosa que n'entrebana la lectura en determinades zones.

L'obra inclou 68 *exempla* i comença abruptament, sense cap mena d'introducció ni comentari preliminar. Les narracions es disposen sota determinats epígrafs —a voltes redactats en castellà o en un llenguatge híbrid—, que obeeixen a criteris heterogenis, ja que tan aviat són merament descriptius de les narracions que acullen com alludeixen de determinats conceptes morals o teològics o tradicions i ritus devots. Al primer tipus d'epígrafs pertanyen casos com: «Exemples de dos curas» (f. 1r), «Purgatorio. En la Bretaña» (f. 1v), «De una monja» (f. 29v), «De un religiós dominico» (f. 45r), «De un religiós y de una monja» (f. 47v), «De un advocat que quedà llibre per medi de Maria santíssima» (f. 49v), «La mortificació de un monge» (56r), entre molts altres. Quan, sota una d'aquestes rúbriques, s'hi encabeix més d'un *exemplum*, els que segueixen el primer solen anar introduïts per una fórmula característica. Així, sota el primer epígraf citat més amunt, n'hi trobarem també dos més, amb la indicació «*Altres de les ànimes de purgatori*» (ff. 2v i 3v). El segon tipus d'epígrafs el podem decorar amb mostres com ara: «Excomunicació» (f. 4v), «Escapolari» (f. 46r), «De dilatar la confessió» (f. 32r), «Conformitat con Dios» (f. 39v) —seguit de «Otro de la conformidad de Dios» (f. 40v). Entre aquests sí que podem detectar determinats *blocs o cicles temàtics d'exempla*. Així, posem per cas, hi trobem un seguit de narracions dedicat al *Decàleg*, manament a manament —llevat del primer, el novè i el desè, que semblen oblidats—: «Segon manament: no juraràs» (f. 7v), amb dues narracions; «Del tercer manament» (f. 9r), també amb dos *exempla*; «Sobre lo quart manament» (f. 10r), amb dues narracions, etc. També hi ha una secció dedicada als manaments de l'església (ff. 16r-20r), seguida d'una altra centrada en la Mare de Déu: «Exemples de nostra Senyora» (ff. 22v-31v). Encara podríem enriquir la llista de rúbriques temàtiques amb casos com «Abstinència» (f. 34r), «Limosna» (f. 36r), «Eucaristia» (f. 39r), etc.

És un fet, però, que aquesta bastida de temes i capítols sembla quasi improvisada sobre la marxa i té molt poca consistència, sense que sigui paragonable a les que habitualment trobem en exemplaris medievals, posem per cas.⁹ Així, l'existència de la rúbrica sobre l'excomunicació citada més amunt no impedeix que hi hagi un altre *exemplum* sota l'entrada de «Descommunió» (f. 41r), sense cap mena de remissió interna de l'un a l'altre. El mateix es pot dir respecte a la narració, citada més amunt, dedicada al purgatori en el foli 1v i una altra, sobre el mateix tema, en el f. 38r. A més, la grandària de les grafies emprades en els diversos epígrafs tampoc no sembla obeir a cap criteri de jerarquitació o ordenació.

Tot plegat, doncs, fa pensar que la present compilació d'*exempla* podria respondre a un interès merament personal, com podria ser el cas d'un sacerdot que hagués arreglat aquestes narracions per a usar-les en les seves pròpies predicacions. Ara bé, el fet que el

9. Sobre la tipologia dels exemplaris medievals, veg. el que s'explica en l'estudi introductori del *Recull d'exemples ordenat per alfabet* (AdeLieja, vol. I, pp. 18-22).

recull hagi rebut un títol —si és que aquest ha estat posat per l'autor mateix— i, sobretot, que s'hi indiquin les fonts de la major part dels textos, indueix a creure que som davant una mena de treball, en estat encara més o menys embrionari —un esborrany, potser?—, destinat a circular, com a manuscrit o imprès, entre els presumptes interessats o, si molt convé, a integrar-se en una obra major. Tanmateix, per motius que veurem més avall, no és de creure que es tracti d'una compilació pensada per a la lectura privada, de recreació moral.

2.2. ELS EXEMPLA

El conjunt dels *exempla*¹⁰ del qual procedeix la tria ací editada es basteix tant a partir de textos presos de fonts ben conegudes en la tradició medieval com d'altres manllevats a fonts barroques, fonamentalment —però no exclusivament— espanyoles. Així, entre les fonts hi trobarem Petrus Damianus, Iacobus a Vitriaco (Jacques de Vitry), Caesarius Heisterbacensis (Cesari de Heisterbach), Thoma Cantimpratanus o Cantipratensis (Tomàs Cantimprato), Bernardinus de Bustis, les *Vitae patrum*, el *Speculum exemplorum*, etc., però també Roberto Bellarmino (1542-1621) —a través de la traducció castellana—, Cristóbal Moreno (mitjan s. xvi-1603), Juan Basilio Sanctoro i Esteban Dolz del Castellar (1653- ca. 1726).

No ens enganyem, però: fins i tot els repertoris editats entre el xvi i el xviii molt sovint no fan més que tornar a posar en circulació la vella saba de l'exemplarística medieval, actualitzada, si de cas, amb noves anècdotes. I, pel que fa al nostre manuscrit, fins i tot, un *exemplum* com el número 17, que es dreça a partir de dos motius —el del pintor de la Verge i el dels religiosos amants—, remet al *Speculum exemplorum* com a font, però la seva font *real* és l'*AñoVg.*, d'Esteban Dolz, d'on copia la remissió mateixa.

La innovació, doncs, en el context de l'exemplarística postmedieval —particularment de la barroca— cal buscar-la més aviat —ultra les possibles actualitzacions suara esmentades— en l'estructura organitzativa del *mare magnum* exemplar, pensada no tant per a l'auxili del predicador com per a la recreació moral del lector.¹¹ Front a aquesta

10. Per evitar repeticions, si cito algun text paral·lel de manera general és perquè les dades que ajuden a identificar-lo estrictament ja es troben en el comentari dedicat a l'*exemplum* en qüestió —que es publica repartit entre aquest i el proper volum d'*Estudis Romànics*.

11. És fonamental, en aquest sentit, consultar els pròlegs d'obres com les citades més amunt. A tall de model pot servir el «Prólogo dirigido al christiano lector» per Moreno en les seves *Jornadas para el cielo*, on llegim: «[...] me pareció, christiano lector, tener mucha necesidad los que caminan por este siglo de escudriñar muy bien los caminos por donde caminan, porque pensando de acertar no yerren [...]. Andan los hombres tan distraídos en tanta variedad de negocios y, los que no los tienen, tan cercados y rodeados de descuydos que, por lo uno o por lo otro, a penas se halla quien camine por el derecho camino de la salvación» (f. 5r). Aquests són els motius que l'indueixen a construir el seu llibre al voltant de «las tres partes principales de la penitencia, es a saber, contrición, confesión y satisfacción» (f. 5v) amb la finalitat que «los que esta obra *leyeren* se enamoren de santa y verdadera penitencia» (f. 5v-6r). I el mateix tipus d'afirmacions trobem en el pròleg del *Prado espiritual*, on Sanctoro explica (f. 1r del prólogo): «quise sacar, de lo que avía leýdo, los exemplos y historias mas aprovadas y dulces que hal-lasse para que, los que están instruídos en libros de doctrina y saben lo que se ha de hazer, y también los que no lo están, *con leer* los hechos de los passados y las cosas maravillosas que les sucedieron, se al-

adaptació del material exemplar per a la *lectura piadosa* tenim, tanmateix, un text com el que estudiem ací, que, si hem de creure el títol que duu —cosa que ja hem matisat més amunt—, sembla haver estat confegit, precisament, com a *auxiliar per a la predicació*, aprofitant entre les seves fonts els exemplaris moralitzats adés esmentats, concebuts per a la lectura.

Si fem capmàs de les narracions recollides en aquesta selecció comprovarem que fàcilment hi ensopeguem amb alguns dels *exempla* tradicionals més coneguts. Potser la millor manera de fer-ho palès és revisar, ni que sigui sumàriament,¹² el conjunt de les narracions, aturant-nos una mica en les més representatives o característiques.

Posem fil a l'agulla amb les anècdotes de temàtica mariana, de gran succés des del segle XII.¹³ El número 4 és una variant del conegudíssim tema del cavaller «grosser», és a dir, «ignorant», «nici», però molt devot de la Verge. El número 9 narra el cas del cavaller arruïnat que s'arrisca a entrar en pactes amb el dimoni per tal de tornar a la prosperitat, renega de Déu, però no accedeix a fer-ho de la Verge. Gràcies a aquesta fidelitat, la Mare de Déu aconsegueix que el seu fill perdoni el cavaller. El número 11 és el cas, no menys conegut, protagonitzat per sor Beatriu, monja que abandona el convent per anar-se'n amb el seu amant. Temps després, penedida, hi torna i es troba que la Verge l'havia suplerta en el seu ofici de portera. Què direm del número 17 —esmentat més amunt— o del 19, que és el del juetó llançat per son pare a un forn per haver combregat accidentalment i salvat d'una mort certa per una intervenció mariana?

Entre tots aquests *exempla* de nissaga mariana també hi trobarem algun que, en el context de la seva tradició textual, no sempre ho és, com comento en la nota referida a l'*exemplum* 16, on es narra la història del pecador que es confessa al dimoni, que es fa passar per sacerdot. Aquesta variació és un testimoni més de la *ductilitat* inherent a aquest gènere,¹⁴ la qual pot abraçar la composició del text en conjunt, però també pot referir-se al mer tractament d'un motiu. Bona mostra n'és el cas de l'*exemplum* número 12, que reelabora, el motiu catalogat per Stith Thompson en el seu *Motif-Index* com V86.2, «Martyr with sign of cross on his heart». En el comentari corresponent ja he remès al martiri de sant Ignasi d'Antioquia, on, en el cor del màrtir, s'hi descobreix el signe de la creu o el nom de Jesucrist gravat amb lletres d'or. Aquest motiu es transforma en la present narració on, tanmateix, no arriba a la fi prevista, que hauria estat la descoberta dels noms de Jesús i Maria a les entranyes del màrtir. En comptes d'això ens trobem amb l'impactant cas d'un màrtir *quasi-zombi* que viatja fins al santuari de la Verge de Loreto amb les entranyes a les mans. L'alteració del motiu es justifica per tal com el màrtir havia implorat a aquella verge «No permetau, Senyora, que jo mora sens visitar a vostra santa casa, que y aniria de rodilles ab gran gust!» i, per tant, la caminada fins al santuari és el premi que rep pel martiri.

leguen más a Dios y menosprecien el mundo y no tengan otro gusto ni otra cosa por último fin desta vida sino caminar para el premio eterno.» Els subratllats, si no indico altra cosa, són sempre meus.

12. Per a informacions més àmplies o detallades, convé acudir a la secció d'observacions sobre els *exempla*, que apareixeran en el següent volum d'aquesta revista.

13. Sobre aquest aspecte *vid.* AdeLieja (vol I, pp. 118-123).

14. Ja faig notar aquesta característica, bé que en referència a sant Jaume i la Verge, en AdeLieja (vol. I, 121-122).

L'*exemplum* número 12 ens posa davant un tema ja conegut també en el context medieval: el relat del captiu alliberat per intercessió d'un sant o de la Verge. En la nota corresponent ja he aportat alguns comentaris sobre la tradició i família textuals, cosa que permet comprovar que no constitueix cap innovació de l'exemplari ací editat, ans al contrari: el tema, doncs, del captiu alliberat per intercessió de la Verge es va conformant a poc a poc. Ara bé, el relat que ens ocupa, que localitza l'acció «en Argell», sembla acostar-se també al relat de captius, que tingué tant de succés en la literatura àuria castellana i, de fet, condensa, dins el seu petit espai, una gran tensió narrativa entre els personatges que es mouen constantment i que dialoguen amb gran violència.

Els *exempla* marians, però, no representen més que una part, bé que significativa, del conjunt de narracions incloses en aquest manuscrit. Un altre nucli temàtic d'interès és l'al·lusiu al capteniment dels capellans. Així, l'anècdota que obre aquesta selecció és protagonitzada per un capellà «profano y sensual» que és importunat, mentre «estave jugant a daus ab un parent seu», per un parroquià que li demana el viàtic per a son pare. El capellà se'n plany i demana al seu parent: «libre'm de aquest home, que no-m dexa viure!». I, de fet, el parroquià se'n va sense haver-ne aconseguit el que volia per a son pare, que morí poc després. El càstig contra el capellà tafurer no es deixa esperar, car, quan algú li recomana que es confessi i faci penitència, ell li respon: «Veheu aquel graner que té la teulada de canyes? Tanta és la multitud de dimonis que aquí estan alrededor me[u]!» I, efectivament, mor a mans dels dimonis, «los que, en vida, se avien ensenyoreat de ell».

El següent text (ex. núm. 2), tanmateix, presenta ben bé una figura de capellà antitètica del que acabem de veure. Hi ha prou amb les frases inaugurals per a adonar-se'n: «En una ciutat avie un cura molt celós del bé de sos parroquians y, desitjant que se adelantassen més en tot gènere de virtuts, era mol exemplar en sa persona, tenia molta abstinència y tenia molta oració y trato ab nostre Senyor». I, evidentment, la fi d'aquest sacerdot modèlic és també del tot una altra. En morir, Déu vol fer ben palesa la seva estima pel seu servidor: «no solament se contentà en donar-li una mort molt feliz, sinó que lo camí per ahont la sua ànima pujave al cel volgué que estés tot ple de claredad y resplandor, y que assò fos patent y o veguessen mols en premi de la llum que ell avie donat a sos fills espirituals».

I és que una de les funcions dels *exempla* és, precisament, la de quintaessenciar capteniments, de manera que puguin servir de model ara *vitandum* ara *ad imitandum*. Per això, en aquesta breu tria, també hi trobem alguns *exempla* dedicats a la il·lustració d'actituds i pautes de vida —que no tenen per què referir-se estrictament al ministeri sacerdotal. Per exemple, la narració núm. 13 descriu l'agosarada fatxenderia amb què, segons sembla, un hoste trenca l'abstinència de divendres. No rectifica, malgrat les recriminacions de l'hostessa mateixa i, evidentment, acaba patint un terrible càstig. O l'*exemplum* núm. 18, que narra la pena que ha de patir, en el purgatori, un arquebisbe «que ere mol amich de dir grasiositats y paraules redícules». La seva frivolitat i loquacitat li és castigada, *post mortem*, per causa «de sos donayres y paraules ocioses que avie dites, no avén-se volgut esmenar», raó per la qual s'apareix, amb «la boca mol inflada y los labis mol lla-gats», demanant que resin per ell.

Un dels personatges que no podia faltar en aquest opuscle exemplar és el de l'avari-ció i, més particularment, el de l'usurer. Recordem que la condemna de la usura ha estat

un dels temes cabdals de la moral tradicional cristiana.¹⁵ L'*exemplum* núm. 15, amb l'eloqüent títol de *De un altre avarient*, és protagonitzat per un home «que ere enemich capital dels pobres y amich declarat dels dinés, lo qual, per a alcansar-los, atropellave ab totes les lleys humanes y divines». Quan es troba en les últimes agonies, els seus parents i amics «li aconsellavan que disposàs les coses de la sua ànima y que, puix avie tingut tant cuydado de la hazienda temporal, cuydàs de la esperitual, que dura per a sempre, confessan-se y tanint-y verdader dolor de los pecats», però ell afirma que no pot perquè no tenia cor. Davant la sorpresa dels qui l'envolten afirma: «No estich loco ni és desvari. Lo que vos dich és que mon cor està en la mia arca, ahont estan los dinés que jo tinch. Y és tanta veritat lo que vos dich que, si lo obrísseu, lo trobaríeu en ella». I, efectivament, així es confirmà, car «Obriren després de mort la arca de sos thesors y trobaren son cor enmig de la moneda, com avie dit, verifícan-se a la lletra la sentència de Crist que diu “ahont està ton thesor, allí està ton cor” (“ubi est thesaurus tuus, ibi et cor tuum”))».

No és l'únic cas d'usurer que trobem en aquest exemplari. L'*exemplum* número 5 narra la història d'un usurer que es condemna perquè no vol restituir els béns que ha guanyat a llogre amb l'excusa que no vol arruïnar els seus hereus.¹⁶ Un dels seus fills, el més jove, «restituf tota la hasienda que de sa part li tocave y, dexant lo món, se n'entrà en la religió de S. Bernad», mentre que l'altre es negà a prendre aquesta opció. I, com se'n diu, «no passaren mols dies, quan morí lo germà major sens contrició y sens restituir lo que avie heredad de son pare». L'altre germà, tement-se quina devia ser la dissortada situació dels seus familiars, demanà a Déu que li mostràs en quina situació es trobaven. «Llavors, se obrí la terra fins al profundo de l'infern y vegué a son pare sepultat en les flames del foch de l'infern y, al germà, damunt del pare».

La comprovació *visual* de les penes patides és, d'una banda, una manera d'*eixir de dubtes* que s'esdevé sovint en el context de la literatura exemplar¹⁷ i, de l'altra, té un valor

15. Per a un panorama general de la visió eclesiàstica del fet de la usura, veg. AdeLiejá (vol. I, pp. 85-93). La base doctrinal de la condemna de la usura per part de l'església la comenten i expliquen Le Goff (1999: 30-34, 47-66, 103-109) i, amb l'afegit d'importants referències a la realitat valenciana medieval, Puchades (1999: 85-120). Cal tenir en compte que la condemna de l'església afavorí que la usura esdevingués pràctica pròpia de jueus, bé que, amb el temps, també s'hi van dedicar els cristians. Aquest fet va obligar a reflexionar sobre les vies de salvació de l'usurer cristià. En principi, l'única via possible era la devolució dels béns aconseguits mitjançant aquesta activitat. La dificultat d'aquest camí, però, era tan gran que, segons Le Goff (1999: 93-119), obligà perfilar millor, durant el s. XII, l'espai conegut com *purgatori* a tall d'alternativa.

16. Recordem la situació, tan pròxima a la narrada ací, que recull AdeLiejá (2004: vol. II, núm. 703, pp. 278-279) amb l'eloqüent tema de «*Usurarii restituere omitunt timore paupertatis*». En aquest cas, un sacerdot aconsellava un usurer moribund dient-li «que havie mester tres coses: la primera que-s confessàs vertederament; la segona que-s penedís de tots los peccats que fets havie; la terça que feés satisfacció». L'usurer «dix que bé li playen les dues coses primeres, mas que la terça no la faria, que si la feya que a ell ne a sos ffills no romandria neguna cosa». Heus ací, doncs, la por a la pobresa. Quan el clergue li recorda que la satisfacció o restitució és l'única via de salvació, l'usurer no s'ho creu: «—Axò —dix lo dit logrer— vull jo provar primerament, car verament no vull fer neguna satisfacció!» I, tretze són tretze, «morí dubtant més la pobrea present d'equest malestruch de món que la beneventurança de l'altre».

17. Recordem el cas de la filla que, en quedar òrfena de pare i mare, es pregunta qui devia haver tingut millor sort en l'altre món, si la mare, lliurada a una vida plaent i viciosa, o el pare, de vida vir-

didàctic de primer ordre per a qui n'és testimoni. En la present compilació, en trobarem un cas digne d'esment. Em refereixo al de l'*exemplum* núm. 6, en el qual un religiós que és a les acaballes de la vida és dut per un àngel a les portes de l'infern, on «prengué nota mol bé [de] les penes que allí se patien». Segons sembla, una de les coses que més el va colpir fou la joia que manifestaven els dimonis «per la condemnció de un pobre jove que ab ells portaven». Aleshores, el religiós presencia, un per un, els turments als quals sotmeten el jove a l'infern, fent constar, a més, com cadascun d'aquests es correspon a un dels plaers als quals s'havia lliurat durant la seva vida terrenal. Com que «avie estat en lo món tant amic de son repòs», el van asseure «en la silla que per a ell se avie guardada», amb la peculiaritat que la cadira infernal era «ben encesa, y de tal manera que, si sobre ella llan[ça]ssen tot lo mar juntament ab los rius, no bastarien per a apagar lo foch que tenia». Igualment, com que, al món, s'havia adelitat amb vestits i luxes indumentaris, «li posaren [a] sobre una capa no menos encesa que la silla». Atès que s'havia agradat molt de la música, «vingueren dos dimonis ab dos trompetas en les mans y, posan-les-y als oïdos, començaren a tocar tant fortament que, per la boca y ulls, li feigen eixir grans f[]ames de foch». I així successivament, fins que, deixant el malaurat jove en l'infern, tornà l'ànima del religiós al cos i, aquest, «contà tot lo que avie vist y ab que dolors tan graves pagà y pagarà per a sempre los delytes de la carn».

Potser, però, l'*exemplum* més interessant, entre els tocants a matèria infernal, és el núm. 7, on el dimoni s'integra en una comunitat conventual. En aquest cas, el dimoni es presenta en un convent franciscà com un frare més i, a més, no intenta dissimular la seva identitat, sinó que, davant tota la comunitat, declara obertament: «jo só lo dimoni, tentador de las ànimas, enviat aquí per Déu, nostre Senyor». Els demana que no tinguin por i els assegura que ningú no prendrà mal en l'afer. Ell, mentrestant, vestit de frare, s'encarregaria de les almoines. De fet, durant dos anys va anar a demanar-ne a casa d'un mercader ric que «era un home sens pietat y may feyge limosna» i, cada volta, el fals frare li recordava: «Fes penitència, restitueix lo que deus y té dolor de tos pecats, que no sabs quant moriràs!» No cal dir que aquest mercader —de fet, esdevingut usurer— no feia cabal de les seves paraules. A la fi, el dimoni explica a la comunitat que, durant dos anys, Déu ha intentat convertir, a través seu, el mercader. Tot ha estat debades: el temps ha passat, el dimoni ja ha de plegar. I, mentrestant, el ric, a casa seva, està essent atacat per una munió de dimonis, en forma de tempestat, que se l'endurà a l'infern definitivament.

El dimoni, l'infern, la possible condemnció, com és habitual, juguen un paper important en la moral que subjeu a aquestes narracions. Per això, no és estrany que hi hagi qui vulgui cerciorar-se de la sort *post mortem* d'algú dels seus, com ja hem vist més amunt. Tanmateix, l'*exemplum* número 8 porta una variant interessant d'aquest tema. Un amic intenta —sense èxit— convèncer-ne un altre, que «ere de mala llengua», perquè canviï de vida i faci penitència, atès que havia caigut en una greu malaltia i perillava la seva vida. Finalment, el malalt acorda amb el seu amic que «si li donaven llicència, tornarie dins 30 dies a da[r]-li rahó de l'estat que tindrie». Efectivament, el difunt es presenta, provocant-li un gran espant, al seu amic a fi de comunicar-li que vanament resa per ell, ja

tuosa però molt dissortada. La resposta, del tot previsible, a favor del segon, l'estudio en editar l'*exemplum* amb què es vincula (Ysern, 1999: 57-60, 72-78; 1999-2000: 58-59, 91-96, 114-115).

que «só per a sempre condemnat!». Tot seguit, li resumeix ràpidament el procés *judicial* a què fou sotmès i com les ànimes que hi assistien van clamar «Senyor, venjau nostra honra de aquest mentirós, murmurador, que tant nos ha infamat ab sa mala llengua!».

Evidentment, no tots són *exempla vitanda* —és a dir, que decorin actituds reprova- bles— ni narracions més o menys esveradores. El relat núm. 14, posem per cas, ens acosta el fet del pare Antoni de Torres, un jesuïta que s'agrada de la contemplació i que encarna un model de paciència extremada i —com diu el text— de «conformitat» amb la voluntat de Déu. O el núm. 20, protagonitzat per un anacoreta que, fugaçment, es deixa temptar per la possibilitat d'alleugerir el seu dur ritme de vida, buscant una cel·la més propera a la font de la qual pren aigua.

2.3. NOTES SOBRE LA LLENGUA I L'ESTIL

En general, l'estat lingüístic dels textos palesa una forta castellanització, que abraça tant aspectes grafèmics com morfosintàctics i lèxics. Bandejats, ara, els aspectes estilís- tics, als quals em referiré més avall, passo a revisar-ne les característiques lingüístiques més cridaneres, en el benentès que el que ofereixo ací no deixa de ser una simple descrip- ció general, basada en les narracions editades.

Quant a l'estudi de les grafies, vull remarcar només unes poques peculiaritats —i deixo algun altre detall menor per a l' anotació a peu de pàgina del text mateix:

a) D'una banda, l'ús general de la grafia <y>, marcada sempre amb dièresi, com a conjunció copulativa (l'únic cas d'ús del nexa «e» apareix a l'inici de l'ex. 10).

b) D'altra banda, no és estrany trobar el grafema castellà <ñ> per a la nasal palatal, si bé predomina clarament el dígraf <ny>. Així, l'ex. 3 centra l'acció en la «Bretaña menor» i també trobem «añs» (ex. 4, 18, 22; ex. 16, 5, 19)¹⁸ o «entrañes» (ex. 9, 23, 7; ex. 12, 2, 24-25), entre altres.

c) Molt més d'esment mereix el tractament gràfic del grup <-es>. El caràcter cursiu i, sovint, apressat de l'escriptura fa que el lligam entre les dues lletres no sempre ens per- meti esbrinar amb facilitat si ens trobem davant un final <-es> o bé <-as>.

d) Cal esmentar també el peculiar ús, per part de l'autor o del copista, d'un al·lògraf per al grafema <a> que, en alguns casos —normalment quan s'enllaça amb una <s> o una <r> subsegüent—, es pot confondre amb l'habitual per al grafema <o>. Insisteixo que es tracta d'una oscil·lació purament gràfica, que no crec que reveli cap tret dialectal. En aquests casos, he transcrit el text segons la forma estàndard, comunicant a peu de plana la grafia original. Veg. exemples com ara: «seglor» (ex. 3, 17, 11, amb nota), «nosqué» (ex. 4, 18, 24, amb nota), «ofrescos» (ex. 9, 22, 25, amb nota).

e) Hi ha algun cas escadusser de grafia <ch> per a representar el so palatal africacat: «haches» (ex. 3, 17, 26). Sorpren trobar-se una forma com «joig» (ex. 1, 16, 5), per «joc». Fa pensar en una possible hipercorrecció condicionada per la interferència entre l'orto-

18. A partir d'ací indico entre parèntesis el número d'ordre de l'*exemplum*, seguit de la pàgina i de la ratlla. Així, «(ex. 4, 8, 5)» vol dir: «exemple 4, pàgina 8, ratlla 5». Els *exempla* 11 i ss. apareixen en la segona part d'aquest estudi.

grafia del castellà i la tradicional del català, com explico en la nota corresponent. També la forma verbal «vaig» la veiem ocasionalment «vasch» (ex. 8, 22, 2) o «vas» (ex. 5, 19, 17; ex. 11, 2, 7; ex. 17, 7, 15, entre altres).

La realitat fonològica que trobem en els textos editats mostra una clara convivència de trets orientals amb altres que podrien ser nord-occidentals. Entre els primers, quant al vocalisme, destaquem formes com «aficàs» (*sc.* «eficaç») (ex. 11, 1, 25), «an» (*sc.* «en») (ex. 12, 2, 17), «avén-ta» (*sc.* «havent-te») (ex. 16, 5, 30), «vançut» (ex. 17, 6, 28), «tantessió» (*sc.* «temptació») (ex. 17, 6, 28-29), «succait» (ex. 17, 8, 6), «raprenia» (ex. 18, 8, 11-12), etc. Entre els segons, formes com «gonyat» (ex. 5, 18, 34), «gordià» (ex. 7, 20, 26), «ansenyàs» (ex. 4, 18, 16). Altres aspectes, com ara la quasi sistemàtica reducció del grup -nt> -n o del grup -lt> -l allunyarien aquests textos de les variants valencianes o balears. També hem trobat uns pocs casos de caiguda de la -r final absoluta. Com que es tracta de casos escadussers i no es pot considerar que aquesta caiguda sigui una característica general, hem optat per recuperar el fonema, enquadrant-lo entre claudàtors: murmurado[r]s (8, 21, títol), da[r]-li (8, 21, 30), confesso[r] (16, 5, 18).

La morfologia verbal també circumscriu al Principat l'enquadrament dialectal, sobretot per la relativa abundor de la primera persona del present d'indicatiu en -o: prego (ex. 1, 16, 12), perdono (ex. 9, 23, 8), encomano (ex. 11, 1, 20), trobo (ex. 14, 4, 17), ploro (ex. 14, 4, 21). A banda de la qüestió dialectal, convé dir que, en aquests *exempla*, hi trobem també documentat el passat perifràstic, amb formes com ara «vas [*sc.* «vaig»] engendrar» (ex. 5, 19, 17), «vas [*sc.* «vaig»] tenir» (ex. 11, 2, 7) o «vas [*sc.* «vaig»] dir» (ex. 17, 7, 14). Quant a les formes simples del passat, remarcuem que el verb «veure» fa «veguí» (8, 21, 35), «vegué» (9, 22, 32), «vegueren» (6, 20, 13-14), etc., formes no recollides pel *DCVB*, que registra tanmateix «vegí», «vegeres», etc. Fa l'efecte de confondre el paradigma de «veure» amb el de «beure». Tanmateix, les formes més sorprenents són les corresponents a l'imperfet d'indicatiu, que sovint presenten una grafia <g> de difícil justificació, com ara: deyge (ex. 7, 21, 9; ex. 20, 35, 3), feyge (ex. 12, 2, 25), reyge (ex. 13, 3, 20), feigen (ex. 6, 20, 10). Potser es tracta d'un intent de traslladar a l'escriptura les formes més modernes d'imperfet («deia», «reia», «feien», etc.), que ja devien triomfar sobre les tradicionals. Aquest fet fa dubtar sobre la pronúncia de formes com ara «vayge» (ex. 5, 19, 13), «vehia» (ex. 8, 21, 38).

De tota manera, el tret que es fa més palès d'un primer colp d'ull és la fortíssima influència del castellà. Fàcilment ensopeguem, entre altres, amb mots com ara: alcançaren (ex. 10, 24, 20-21), alvío (ex. 13, 3, 33), arrodillat (ex. 12, 3, 9), consuelo (ex. 10, 24, 19), cuydado (ex. 14, 4, 17), después (ex. 4, 18, 22), duenyo (ex. 9, 22, 5), fiel (ex. 9, 22, 19), ganància (ex. 20, 9, 28), garganta (ex. 13, 3, 30), hacienda (ex. 5, 19, 3), hermós (ex. 17, 6, 16), hermosura (ex. 11, 1, 8-9), limosna (ex. 7, 21, 5), lindo (ex. 11, 24, 29), loco (ex. 15, 5, 5), niño (ex. 9, 23, 4), rodillos (ex. 9, 23, 6), súsios (ex. 6, 20, 11-12), etc. La interferència del castellà es manifesta també en la sintaxi, amb nexes com «con que» (ex. 9, 22, 10), «pues» (ex. 3, 17, 21; ex. 6, 19, 32), amb la supressió del nexa «que» en casos com «Digué al criat esperàs fora» (ex. 9, 22, 29) o amb l'ús de la preposició «a» amb OD, com ara en «aquí vos trach a mon amo» (ex. 9, 22, 16-17).

No voldria acabar aquesta presentació dels textos ací editats sense referir-me a llur caràcter de traducció. En aquest sentit, convé deixar clar que la traducció catalana, fins on

he pogut comprovar, parteix de textos castellans —o traduïts al castellà— i els segueix quasi al peu de la lletra, aplicant, ocasionalment, algunes lleus simplificacions per a resumir-ne el contingut abocat. Vegem-ne alguns casos concrets.

Ja hem comentat més amunt (p. 138) l'*exemplum* núm. 8. Doncs bé, un simple acarament a doble columna d'uns pocs fragments farà palès el tipus de simplificacions a què tot just he alludit.

Text de Santoro

Fueron dos compañeros clérigos grandes amigos, el uno de los cuales era *maldito y pernicioso maldiziente, de tal manera que de ninguno dezia bien y de todos mal*. Este, *por voluntad de Dios*, cayó enfermo y, aunque el compañero le aconsejaba *que se bolviesse a Dios y hiziesse penitencia de sus pecados y restituyese la fama a todos los que la avia quitado*, nunca lo quiso hazer, mas antes tenía en poco a la muerte y a la restitución a que estava obligado. Y con esta dureza estuvo hasta que murió.

Y sucedió que, al punto que quiso espirar, el compañero le rogó *que le avisasse, después que partiessse desta vida*, del estado en que estava. Y el triste le prometió que, si le davan lugar, le visitaría dentro de treynta días.

No muchos días después que murió, se le apareció al compañero (*no por causa de su salud, sino porque los otros, con su exemplo, se emendassen*) y venía *todo vestido de afuera de fuego infernal*. Como assí lo vio el vivo, temió grandemente y vino como a desmayarse. [...]

Versió catalana

Refereix el doctor Santoro y Henrique Gran de dos companys, la un dels quals ere de mala llengua y, caent malalt, son amich li aconsellave que fes penitència, però no se li donave cosa de la mort, **QUE CERCA LI ESTAVE**, nunca volgué disposar-se per a morir. Arribant finalment a l'últim, son company li demenà y ell li prometé que, si li donaven llicència, tornarie dins 30 dies a da[r]-li rahó de l'estat que tindrie.

Aparegué-li pocs dies después de mort tan encès que, de pur temor y espant, se desmayà lo viu y, tornant en si, oy que li deige [...]

Com s'hi pot comprovar, he marcat *en cursiva* en el text castellà els fragments que han estat eliminats o reduïts en la versió catalana. En aquesta, però, hi he marcat en **VERSALETES** l'única ampliació detectada. Els elements del text castellà rasos de la traducció catalana no són importants des de la perspectiva del contingut general, recollit fidelment i, fins i tot, amb el mateix ordre dels esdeveniments. En molts casos es tracta de meres ampliacions redundants, més o menys efectistes: observeu el «maldito y pernicioso» que qualifica el caràcter de «maldiziente» del moribund; o la correspondència al simple «fes penitència» del text català. Sigui com sigui, es fa evident que el traductor català vol simplificar el text original, llevant-ne tot allò prescindible. De fet, aquesta escatida és absolutament lògica si tenim en compte que els *exempla* solen ser textos força escarits almenys en les versions compilades en exemplaris, que, lògicament, podien ser expandides en el context d'una predicació.

Passem, ara, a un altre cas, també vist més amunt (p. 136): el del fidel de la Verge de Loreto (ex. 12). De nou, copièm un fragment de l'original, que procedeix de l'*Año virgíneo* d'E. Dolz, i de la seva traducció catalana.

Año virgíneo d'E. Dolz del Castellar**Versió catalana**

Hallábase cautivo, en poder de turcos, un sacerdote de nación dalmata, el qual era muy sencillo y muy santo. Instábanle mucho los turcos para que renegara, ofrecíanle muchas dádivas y, si no lo hazía, *lo amenazavan* con crueles tormentos. A todo resistía, como valiente soldado de Jesucristo, sin responder otra cosa que dezir: «Daré mil vezes la vida por mi padre Jesús y mi madre María».

Enfadáronse un día los turcos de oírle repetir tanto los nombres de «Jesús» y «María» y le preguntaron por qué los nombrava tantas veces. Respondioles porque los tenía estampados en sus entrañas.

Se refereix en la primera part de *Año virgíneo* que se trobabe captiu, an poder de turchs, un sacerdot de nació dalmata, lo qual ere molt sensill y molt sant. Los turchs li instaven per a que renegàs, oferian-li moltes dàdives y, si no o feiga, graves tormens. A tot se resistia com a valent soldat de Jesucrist, sens respondre altra cosa que «Daré mil vegades la vida per mon pare Jesús y mi ma[re] Ma[ria]!»

Enfadaren-se un dia los turchs de oyr-le repetir tant los noms de «Jesús» y «Maria» y li preguntaren per què los anomenave tantes vegades. Respongué'ls perquè los tenia estampats en ses entrañas.

Amb aquest petit tast, crec que n'hi ha prou: ¿es pot demanar major proximitat entre tots dos textos? Només el sintagma «lo amenazavan» sembla haver desaparegut —sense, de fet, causar cap problema semàntic. Aquesta és la tònica general d'aquest text. I, tanmateix, malgrat tot, el traductor sí que ha filtrat un element important. La compilació d'E. Dolz del Castellar és fortament moralitzada. Els seus *exempla* van precedits d'introduccions i seguits per algun comentari —que l'autor denomina «exhortación». Doncs bé, tots aquests elements manquen en el text d'arribada. És ben evident que l'autor català se centra només en la mera narració i deixa de banda tots aquests complements, que són l'espai ideal per al to de veu més típicament barroc, altament retoritzat, ple d'exclamacions, anàfores, etc. Comproveu-ho amb l'«exortación» (*sic!*) corresponent a aquest cas:

Sobre tan prodigioso caso más quisiera que hablase el corazón que no la lengua ni la pluma. ¡Qué amor el de este sacerdote para con Maria santísima! ¡Qué fervores, qué ansias serían aquellas de ir a morir delante de esta señora, en su casa, pues mereció favor tan singular! ¡Ó, y quién pudiera, dichoso sacerdote, imitarte! ¡Quién pudiera querer y amar tan de veras como tú a quien nos ama tanto como a ti te ama! ¡A la madre, que lo es de todos, y a la que siempre está con los brazos abiertos para recibarnos y, con su manto, para ampararnos! Pero ya que no nos acompañe aquel amor y aquel afecto, por lo menos, del modo que nuestra alma pueda, digámosle que nuestras entrañas, nuestra vida, nuestro corazón, nuestros sentidos, nuestras potencias, todo nuestro cuerpo y toda nuestra alma la ofrecemos con mucho gusto, y no queremos otro dueño ni señor que al que nació de sus entrañas. Sólo este merece el dominio de nuestra voluntad; y tú, señora, por ser su madre.

Tot el paràgraf és d'una exacerbació sentimental considerable, però val a dir que serveix de contrapunt estilístic a la narració que el precedeix, de caràcter molt més senzill i pla i, en aquest sentit, seguida molt de prop per la versió catalana, que tampoc no peca de retoricisme ni de sentimentalisme. Evidentment, no podem saber si els comentaris

ací inclosos pogueren influir en el presumpte comentari d'aquest *exemplum* en una hipotètica utilització pública —en un sermó, per exemple— per part del nostre autor —o d'algun usuari del seu treball—, si és que aquesta va arribar a donar-se.

Si acudim ara a l'*exemplum* 7, ja comentat adés (p. 138), i el llegim en paral·lel a la seva font, Cristóbal Moreno, trobarem de nou una proximitat absoluta entre tots dos textos, tret d'un parell de moments: a) El text de Moreno s'inicia amb una breu introducció on l'autor refereix en quines circumstàncies i mitjançant quins informants va conèixer aquest relat. Lògicament, aquestes dades no haurien fet sentit en la traducció i, per tant, hi són eliminades. b) L'única amplifació notable, que desapareix també, del text d'arribada, és el conjunt d'epítets amb què es presenta el dimoni. Observeu que a una *tarja de presentació* com «Yo soy el demonio (león rugiente, tentador de las almas, perseguidor e inquietador de los que sirven a Dios), embiado aquí por el gran Dios y señor que todo lo puede y manda», hi correspon el simple «jo só lo dimoni, tentador de las ànimas, enviat aquí per Déu, nostre Senyor».

Tot plegat, crec que podem constatar, amb la provisionalitat pròpia de qualsevol *primer acostament*, diversos trets estilístics i formals a partir de l'acarament dels textos: a) Ni els textos de partença ni els d'arribada són gaire retoritzats. b) Els textos complementaris —introduccions, conclusions, exhortacions, etc.—, si n'hi ha, solen ser molt més propensos a un estil fortament afectat, però aquests complements desapareixen de la versió catalana. c) Normalment, aquesta mena de narracions solen ser tant més senzilles estilísticament com més properes al seu ús primitiu; com més van guanyant, però, un ús únicament de lectura —de lectura pietosa—, més se'ls elabora estilísticament. d) En el cas que ens ocupa, potser pesa encara damunt les versions castellanques el fet que fossin originàriament *exempla*, tipus textual estilísticament senzill, atesa la seva funció divulgativa, didàctica, en el context en què habitualment s'utilitzen (la predicació popular). e) Molt probablement, la versió catalana està pensada encara com a auxiliar per a la predicació, cosa que deu haver obligat el traductor a mantenir els *exempla* en llur senzillesa primigènia.

Evidentment, que aquest recull hagi estat dissenyat, potser, per a una funció concreta no impedeix que hom l'hagi fet servir amb altres propòsits. Tanmateix, la senzillesa estilística, la concisió narrativa —i, en alguns casos, la redacció resumida front a l'original—, la privació de complements moralitzadors en els casos en què, en els originals, n'hi ha, podrien ser senyals que aquesta tria ha estat pensada per a un ús pastoral o catequètic. I és que, com hem vist més amunt, la predicació popular i la catequesis foren el recer, durant el segle XVIII, del català en l'àmbit religiós i la predicació en català, per tal com perseguia la màxima efectivitat, defugia el barroquisme.

III AQUESTA EDICIÓ

Aquesta edició ofereix una tria dels *exempla* continguts en el ms. 61 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, descrit en el catàleg de Miquel i en la base de dades dedicada als *Manuscrits catalans de l'Edat Moderna*, citats en la p. 132, n. 8. Dels vint *exempla*

triat, en publiquem deu en aquesta primera part de l'article; els deu següents apareixeran en el pròxim número d'*Estudis Romànics*. Cada *exemplum* va precedir d'un ordinal, al costat del qual indico el foli del ms. en què se'l pot localitzar.

Pel que fa a la transcripció, segueixo les normes habituals de la col·lecció «Els Nostres Clàssics». Indico [entre claudàtors] els afegitons al text editat i, a peu de plana, les supressions i altres alteracions. Transcripció sempre com «y» la grafia «ÿ» del nexa copulatiu. Accentuo segons la normativa del català actual, que aplico també als castellanismes («alívio», «súsio», etc.). Tanmateix, en els epígrafs en castellà, com és lògic, hi mantinc l'accentuació pròpia d'aquesta llengua.¹⁹

Indico a peu de pàgina els punts dubtosos o conflictius. Anoto també a peu de pàgina els castellanismes no recollits pel *DCVB* o els que, tot i ser-hi recollits, tenen ací algun sentit nou. També hi anoto els termes que poden induir a alguna confusió, independentment que estiguin registrats en els repertoris lexicogràfics habituals.

Al final de l'edició incloc un apartat on comento cada *exemplum* breument, intentant-lo localitzar en diversos repertoris i comparant-ne, quan cal, diverses versions. D'aquesta manera, el lector pot fer-se una idea de conjunt de la tradició textual en la qual s'integra.

No vull cloure aquest treball sense agrair als profs. Germà Colón i Albert Hauf l'atenció que m'han prestat amb motiu d'alguna consulta.

EXEMPLES PER SERMONS

[f. 1r] Exemples de dos curas²⁰

[1 / f. 1r] Refereix Cesàreo (lib. 5, cap. 8) que un cura anomenat Adolfo, home profano y sensual, estave un dia jugant a daus ab un parent seu. Vingué a tota pressa un parroquià seu dién-li que anàs a confessar y dar lo viàtich a sa mare, que estave mol mala, y, encara que lo y suplicà plorant, li respongué que en acabant lo joig²¹ y anirie. Respongué

19. L'estat lingüístic d'aquests epígrafs pot plantejar de vegades problemes importants. N'hi ha de redactats clarament en català; altres, en castellà («Conformidat con Dios»); i n'hi ha que palesen un estat d'hibridació tal que no sabem ben bé en quina llengua han estat redactats. L'estat lingüístic dels epígrafs permetria transcriure «Del ave M^a» —que és el que llegim al ms.— també com «Del Ave María». Com que la llengua del conjunt és indubtablement la catalana —independentment del nombre de castellanismes que presenti—, tracto com a epígrafs *en castellà* només aquells amb formes inequívokes d'aquesta llengua.

20. curas: ms. *add.* «curas».

21. joig: enteneu «joc». Probablement, una hipercorrecció condicionada per la influència de l'ortografia castellana (en la qual «ch» representa el so africacat palatal) en interferència amb la tradicional catalana (on «-ch» representa el fonema /k/ en final absolut de mot).

que la enfermedad²² no dava²³ tant temps. Ell, anujat ab la inoportunitat²⁴ del parroquià, digué a son parent: «Senyor, libre'm²⁵ de aquest home, que no-m dexe viure!» Anà-sse'n lo parroquià mol trist y la malalta morí sens sagraments.

- 10 Castigà Déu, nostre Senyor, al cura donan-li una enfermedad de la qual morí.²⁶ Lo miserable donà en una gran desesperació. Se trobà ab ell una parenta sua y, dolén-se²⁷ de veure'l sens dolor [pels pecats] ni contrició, li digué: «Senyor, per amor de Déu li prego que demane perdó a Déu, nostre Senyor, y [que] li done més temps de penitència.» Ell amb un ànimo y semblant [...] ²⁸ respongué: «Veheu aquel graner que té la teulada de canyes? Tanta és la moltitud de dimonis que aquí estan alrededor mi!»²⁹ A penas agué dit aquestes paraules, quant començà a entrar en ànsias y agonias [de]³⁰ la mort y espirà an mans de los que, en vida, se avien ensenyoreat³¹ de ell.

- [2 / f. 1v] Lo segon rafereix Tomàs de Cantimprato. En una ciutat avie un cura mol celós del bé de sos parroquians y, desitjant que se adelantassen³² més en tot gènere de virtuts, era mol³³ exemplar en sa persona, tenia molta abstinència y tenia molta oració y trato³⁴ ab nostre Senyor. A³⁵ tots procurave en[camí]nar³⁶ per lo camí del cel. Acomodava-se a la complexió de tots: a uns tractave ab blandura;³⁷ a altres, ab rigor los amonestave mol a menut ensenyan-los les coses necessàries per la salvació. Esent ja anciano³⁸ y ple de mereximens en aquestos empleos, morí. Y, per a mostrar nostre Senyor lo molt que [li] avie agradat este sant cura cuydant y encaminant ses ovelles per lo camí de la salvació, no solament se contentà en donar-li una mort molt feliz,³⁹ sinó que lo camí per ahont la sua ànima pujave al cel volgué que estés tot ple de claredad⁴⁰ y resplandor, y que assò fos patent y o veguessen mols en premi de la llum que ell avie donat a sos fills espirituals⁴¹,

22. enfermedad: enteneu «malaltia».

23. dava: ms. «daava».

24. inoportunitat: enteneu «importunitat».

25. libre'm: Enteneu «allibera'm».

26. morí: ms. *add.* «y donà-li la enfermedad».

27. dolén-se: en el sentit de «planyent-se».

28. semblant: al ms. hi falta l'adjectiu que descriuria el «semblant» del moribund. *CaesDM*, vol. I, p. 288: «Ad quod ille desperatus respondit».

29. mi: transcripció dubtosa. Sobre l'al·lusió a la teulada de canyes, *vid.* el comentari a aquest *exemplum*.

30. [de]: al ms. no es llegeix perquè el paper està malmès en aquest punt.

31. ensenyoreat: ms. «ensonyoreat».

32. adelantassen: ms. «adelantossen». Enteneu «avancesin».

33. mol: segueix un mot ratllat en el ms. mateix, damunt el qual sembla escrita una «e». Probablement es tracta d'un primer intent d'escriure la paraula que, de fet, ve tot seguit.

34. trato: enteneu «tracte».

35. A: ms. «Ha».

36. en[camí]nar: Mot afectat per un defecte del paper.

37. blandura: enteneu «blanor», «suavitat».

38. anciano: enteneu «ancià».

39. feliz: enteneu «feliç».

40. claredad: enteneu «claredat».

41. espirituals: al ms. sembla corregit damunt «esperituals», però no queda clar quina de les dues opcions va considerar correcta el copista.

ensenyan-los les coses necessàries per sa salvació, lo qual fonc també testimoni de que la sua ànima anave a gosar de la clara vista de Déu, nostre Senyor.

[f. 1v] Purgatorio

10

[3 / ff. 1v-2v] En la Bretaña menor avie un seglar⁴² que, aunque⁴³ ocupat en negocis, era devot y mol cuydadós de la sua conciència y, en particular, tenia una devoció: que [se] mpre que anave o venie de la iglésia o passave p[e]r⁴⁴ lo cementeri se detenia [/2r] y offeria alguna devota oració per les ànimes dels difuns.

15

Succeý que aquest bon cristià arribàs⁴⁵ al fi de la sua vida y, a mitja nit, envià a cercar al cura, dién-li que li portàs lo viàtich. Però ell, estiman-se més dormir que ajudar a aquella ànima, no y volgué anar, sinó que, en son lloch, y envià un diaca anomenat Daniel, que, com ere tan devot, y anà de bona gana, donà lo viàtich al malalt, lo qual, avent rebut lo viàtich, morí.

20

Lo diaca se'n tornà luego a la iglésia, lo qual trobà la porta oberta de par en par⁴⁶, encara que ell la avie tancada ab clau. Volguent, pues, entrar per la porta, se trobà tant enclavat que no pogué tornar avant ni atràs. Estant molt admirat, oý una gran veu que deige: «Alçau-[v]os tots los difuns que estan enterrats en aquest cementeri y acudiu a la iglésia per a que roguem a Déu per la ànima de nostre devot y li paguem ab la mateixa

25

moneda lo bé que-ns à fet!» Luego se oý un gran ruidó dels cossos que luego se alçaren y vegué que tota la iglésia estave rodada de haches⁴⁷ y candeles enceses y que, en entrant en ella, los difuns, ab una suavíssima y celestial melodia, començaren a cantar y a fer lo ofici per lo difunt. Acabat lo ofici, sonà altra vegada la veu que tots se'n tornasen⁴⁸ a la sepultura y luego⁴⁹ se'n tornaren cada qual a la sua sepultura, movent també un gran ruidó

30

y, poc a poc, se veu que anaven [/2v] faltant, fins a que del tot se acabaren les lluminàries de la iglésia. Acabat lo dit ofici, lo diaca se trobà llibre per a moure's y, ayxí, entrà en la iglésia y posà en son lloch lo formolari⁵⁰ y lo demés que avie portat per a comulgar⁵¹ al malalt.

42. seglar: ms. «seglor».

43. aunque: enteneu «encara que».

44. Els claudàtors en aquest paràgraf indiquen parts desaparegudes per l'acció de paràsits del paper.

45. arribàs: ms. «arribos». El subjuntiu català tradueix servilment la forma corresponent de la font: «Sucedió que este buen cristiano *llegasse* al fin de su vida» (Bellarmino, 1625: 35r).

46. de par en par: enteneu «de bat a bat».

47. de haches: ms. «de axes haches», on «axes» és ratllat pel copista mateix.

48. tornasen: ms. «tornosen».

49. luego: ací sembla evident el sentit de «de seguida», «immediatament», propi d'aquest adverbi en castellà antic —significat encara existent dialectalment.

50. formolari: mot que no he sabut trobar documentat. Probablement, recipient per a dur les formes sagrades, teca, portaviàtic. A la font llegim: «puso en su lugar el *vaso* y lo demás que avia llevado para comulgar al enfermo» (Bellarmino, 1625: 36r).

51. comulgar: enteneu «combregar».

Anà-sse'n⁵² a casa del cura, dién-li que lo malalt ja [era]⁵³ mort y que ere necessari que luego anassen los dos a fer-li lo ofici. Alçà's lo cura y los dos compliren lo que se devie al difunt; però lo bon diaca, agrait de la mercè que Déu nostre Senyor li avie fet, dexà lo món y se n'entrà en religió en un convent de S. Martí, en Turon, lo qual fou prelat de aquell convent y morí santament. Este exemple lo refereix Enrique Teutònic, *distincione* 3, cap. 59 y Belarmino f. 39.

[f. 6r] De l'Ave Maria.

10

[4 / ff. 6r-6v] Refereix lo cardenal Jacobo de Vitriaco, en un libre intitulat *De les abelles*,⁵⁴ que y agué un home que, després de aver viscut de la manera que volie y aver gastat casi tot lo temps en la guerra, se recollí a un monasteri del Cister per a viure bé. Este home avie viscut tant bàrbarament que preguntà-li lo mestre de novicis [/6v] si sabie la oració del «Pare nostre». Respongué que no y que en tota sa vida lo avie pogut aprendre. Manà lo abad al mestre que, per lo menos, li ansenyàs la oració de la «Ave Maria». Era tan grosser que, de la «Ave Maria», no pogué aprendre sinó les primeres paraules: «Déu vos salve, Maria, plena de gràcia». Lo mestre li encomenà que, ja que no podie apèndrer més, que sempre —y quant e[st]ave⁵⁵ en la mesa— pensasse⁵⁶ en aquelles paraules. Féu-ho així y, ab lo costum, vingué a pendre tan gust en elles y en lo nom dulcíssim de Maria que may lo dexave, mil vegades lo repetia y traçe a la memòria y així anave ab contínua comunicassió⁵⁷ ab la Mare de Déu.

Después de alguns anys, vingué a morir este religiós y fonch sepultat en la sepultura dels demés religiosos. Fonc digna de admiració y de gran consuelo per a los devots del rosari, perquè dintre⁵⁸ de poch temps nasqué⁵⁹ sobre son cap un arbre mol hermós que en les fulles tenie escrites, ab lletres de or, aquestes paraules: «Déu vos salve, Maria, plena de gràcia!» Divulgà's luego lo miracle y luego vingué lo senyor bisbe de la ciutat a veure'l y manà cavar ahont eixie lo arbre y trobà que tenia la rael en la boca de aquel devot religiós y entengueren tots que una de les coses que molt agrada a nostra Senyora és resar moltes vegadas la «Ave Maria» y ser devots de son santíssim nom.

30

[f. 11r] Altre de un pare que se condemnà.

[5 / ff. 11r-11v] Refereix fra Christóval Moreno que un usurer, estant per a morir, no vulgué restituir lo mal gonyat perquè sos fills no quedassen pobres. Lo confessor no-l volie absoldre. Pregaren-li los fills que tingués cuydado ab la sua salvació y no en deixar-los richs. Tot assò aprofità molt poch perquè morí sens dolor de ses culpes y pecats

52. Anà-sse'n: ms. «anossen».

53. era: mot eliminat per paràsits, que n'han deixat el que pot ser el peu de la erra i la base de la a.

54. abelles: ms. *add.* «refereix», tot repetint el verb de l'inici del període.

55. e[st]ave: mot afectat per un forat en el paper.

56. pensasse: Forma castellana per comptes de «pensàs».

57. comunicassió: al ms. sembla escrit «comunicossió».

58. dintre: amb la ena sobreescrita.

59. nasqué: al ms. sembla escrit «nosqué».

5 mortals, sens confessar-se de ellas y sens restituir la hacienda agena⁶⁰, quedant los fills hereus. Digué lo menor al mayor: «Germà, nostre pare és mort. Jo-t prego que no l'immitem, no, que-ns à dexat al c-à gonyat⁶¹ ab usuras y injustament. Tornem la hacienda en aquell de qui és! Què nos aprofita tanta riquesa y diners si-l[s] tenim ab mala consciència y posan en perill les nostres ànimes de [que] se condemnen?» Respongué lo major: «Jo ma part tinch. Si nostre pare o à mal gonyat, ja o pague; ell o restituïra, que jo no tinch tal intent.»⁶² Lo menor restituí tota la hacienda que de sa part li tocave y, dexant lo món, se n'entrà en la⁶³ religió de S. Bernad.

No passaren mols dies, quan morí lo germà major sens contrició y sens restituir lo que avie heredad de son pare. Sabent lo devot religiós que ere mort son germà, pregà a Déu, 15 nostre Senyor, que li revelàs ahont estaven les ànimes de son pare y germà, que, a lo que vayge⁶⁴, moriren sens confessió y satisfacció de sos pecats.

Estant un dia ab oració, se obrí la terra fins al profundo de l'infern [/11v] y vegué a son pare sepultat en les flames del foch de l'infern y, al germà, damunt del pare. Lo pare malaïe al fill dient: «Maldit sies, fill, que, per dexar-te molta hacienda, fuy usure[r] y 20 maldita sie la hora en què-t vas⁶⁵ engendrar, puix per tu estich abrasant-me en les penes eternes!» Responia lo fill: «Malaït sies tu, pare, y maldit sie lo dia en què[-m v]as engendrar y la hora en [què] nasquí⁶⁶ perquè, a vostre exemple, fuy també usurer y, per no restituir vostres usures y les mies, estich abrasan-me en aquest foch infernal!» Y luego los dos estaven adulant com si fosen llops, malaint les criatures y al Senyor, que les crià. Lo 25 qual vist del sant religiós, donà moltes gràcies a nostre Senyor perquè lo llibrà⁶⁷ de tants pecats y de la pena de ells, axí eternes com temporals.

[f 12v] Sobre del sisè manament

[6 / ff. 13r-13v] Refereix Henrique Gran⁶⁸ que, troban-se un religiós en lo últim de la 30 sua vida, un àngell arrebatà la sua ànima y la portà a les portes de l'infern, ahon, per veure les penes que-s patien, començà a témer y tremolar; però lo àngel lo animà, de manera que par que⁶⁹ notà mol bé les penes que allí se patien. Y lo que més notà fonch que vegué

60. agena: enteneu «aliena, d'altri».

61. al c-à gonyat: Cal entendre «el que ha guanyat».

62. Jo... intent: Per a puntuar el text, segueixo l'original (Moreno, 1596: Jornada I, cap. 38, f. 66v): «Yo mi parte tengo, si nuestro padre lo mal ganó, ya lo paga: restituyéralo él, que yo no tengo tal propósito».

63. la: ms. sobreescrit.

64. vayge: enteneu «veia».

65. vas: Cal entendre «vaig».

66. nasquí: ms. «nosquí».

67. llibrà: enteneu «alliberà».

68. Henrique Gran: La font directa és, probablement, la *Declaración de la doctrina christiana* de Bellarmino, com indiquem, amb més detalls, en el comentari d'aquest *exemplum*. Sobre Henrique Gran, *vid.* més avall, p. 150, n. 88.

69. par que: el ms. sembla dir «pargue». Transcripció dubtosa.

entrar de nou mols dimonis que, ab gran risa y mostra de contento, corrien⁷⁰ de una part a altre per la condemnació de un pobre jove que ab ells portaven, lo qual presentaren a⁷¹ son príncep, que, ab mostra de agraiement, los alabà molt y ls digué que, pues aquell home que avien portat avie estat en lo món tant amic de son repòs, lo fessen assentar en la silla
 5 que per a ell se avie guardada. Y lo sentaren⁷² en una cadira ben encesa, y de tal manera que, si sobre ella llan[ça]ssen tot lo mar juntament ab los rius, no bastarien per a apagar lo foch que tenia. Manà també que, en pena de sos polits tratges, lo cobrissen ab un[a] capa sua. Y li posaren [a] sobre una capa no menos encesa que la silla. Tenin-lo ab aquesta postura, manà que li donassen⁷³ beure y fos un[a] molt regalada beguda: portaren-li un
 10 gran vas ple de un llicor com a metall derretit, bollint y de un pudor⁷⁴ insofrible, que, en bevent, se derramà per tot son cos, com una⁷⁵ flama encesa. [/13v] Luego manà que li fessen alguna música, com a tan amic de ella. Vingueren dos dimonis ab dos trompetas en les mans y, posan-les-y als oïdos, començaren a tocar tant fortament que, per la boca⁷⁶ y⁷⁷
 15 ulls, li feigen⁷⁸ eixir grans f[!]ames de foch. Manà més: que-l portassen en un aposento ahont, ab penes eternes, pagàs⁷⁹ los súcios deleyts⁸⁰ que avia gosat⁸¹. Luego lo posaren en un aposento que no y avie fora tamences⁸² y, tan apretat com era tot ell, y estave ple de serpens mol feros, los quals, com lo vegueren, envistiren luego a ell y, en paga dels abraços y besos, lo abraçaren, y, posan-lo entre ses ungles, lo despedassaven⁸³ ab gran feresa y crueltat. Y, en paga dels torpes tactos, lo tocaven per totes les par[t]s de son cos, ab tant
 20 gran dolor y tan graves tormens que no y [ha] llengua que o pug[u]e declarar. Y, en aquell estat llamentable, lo dexà lo religiós y tornà la ànima a son cos y contà tot lo que avie vist y ab que dolors tan graves pagà y pagarà per a sempre los deleytes⁸⁴ de la carn.

[f. 14v] Del setè manament

25 [7 / ff. 14v-15r] Refereix lo pare Cristòfol Moreno, jornada 1, cap. 37, que, en la ciutat de Luca, en Itàlia, que, estant menjant un dia en lo convent del gloriós S. Francesc tots los religiosos en comunitat, tocaren la campanilla de la porteria. Obrint lo porte[r], vegué

70. corrien: corregit sobre «corrian».

71. presentaren a: entre el verb i la preposició sembla haver-hi alguna lletra, eliminada, que no puc llegir.

72. lo sentaren: ms. «loscentaren».

73. Donassen: ms. «donossen»

74. un pudor: enteneu «una pudor».

75. com una: ms. «com a una una», on «a una» és ratllat pel copista mateix.

76. boca: al ms. segueix un mot il·legible.

77. y: ms. *add.* «oïdos», ratllat pel copista mateix.

78. feigen: enteneu «feien».

79. pagàs: ms. «pagos». Segueix una lletra solta il·legible, que sembla eliminada pel copista mateix.

80. Deleyts: enteneu «delits, plaers».

81. gosat: enteneu «gaudit».

82. que no...tamences: cal entendre que era un lloc on només hi havia coses dignes de temença, espaordidores, com si digués «no hi havia res sinó temences».

83. despedassaven: «despedossaven»

84. deleytes: enteneu «delits, plaers».

un religiós vestit de l'àbit de S. Francesc, lo qual li digué: «Pare, jo só enviat per un gran senyor per a que diga certa embaxada al gordià, en presència de tots los religiosos. Vostra reverència avise al pare guardià.» Avent comunicat ab lo guardià, entrà en [el] refetori, ahont estaven tots los religios[os], sens faltar-ne ningun, y, estant ab peus, enmitg de tots, digué: «Pare guardià y pares religiosos, no temen del que diré: jo só lo dimoni, tentador de las ànimas, enviat aquí per Déu, nostre Senyor. No tinguen temor, que, de mi, no rebran ningun dany!⁸⁵ Estaré ab vosaltres, ab aquesta figura y semblant, lo temps que sa divina Majestat voldrà! Vosaltres callau y [no] descubrigau aquest mesteri perquè Déu no us castigue. Yo dema[na]ré totes les limosnes dins la ciutat, perquè així és la voluntat del que me à enviat.» Vehent los religiosos que aquella ere la voluntat del Senyor, callant, servien a sa Magestat meravillats dels secrets de la inescrutable voluntat de Déu.

Estigué lo dimoni dos ayns y, cada dia, anave a demenar limosna per la ciutat y, en particular, a casa de un mercader molt rich, [/15r] ahont, después de aver demandada limosna sens que li'n fessen —perquè lo mercader era un home sens pietat y may feyge limosna—, li deige lo dimoni en forma de religiós: «Fes penitència, restitueix lo que deus y té dolor de tos pecats, que no sabs quant moriràs!» Y, si lo mercader no estava allí, o deyege a sos criats per a que lo y diguessen.

Passats dos anys, digué lo dimoni al guardià y als religiosos: «Ja és complit mon ministeri! Me envià Déu, nostre Senyor, en aquesta ciutat per a que predicàs a tal mercader que fes penitència, y casi de innumerables medis à usat Déu per a convertir-lo y molts anys lo à aguardad a [fer] penitència y esmena de sa vida, y may à volgut correspondre a les mercès de Déu, nostre Senyor. Ja és complida la sua malícia davant de Déu. No puch entretenir-me més. Y vosaltres guardau lo que prometeu per a [que] no vos vejau en lo mateix treball!» Y, en aquest punt, se desaparegué davant de tots.

Lo guardià, com ere prudent, en la mateixa hora anà a casa del mercader ab alguns sans⁸⁶ religiosos per a donar-li avís del que passave, però poc li aprofità, perquè avie ja tanta tempestat en la casa del desdixat mercader que⁸⁷ ni ells ni mols altres capellans y religiosos diferens pogueren entrar. Passades casi 2 hores, se aquietà la tempestat y, entrant dins, trobaren que los dimonis se'l ne avien portat en cos y ànima a l'infern y, predicant lo guardià lo que passave, alabaren tots a Déu, que de tantes maneres cride als peccadors a penitència.

[f. 15v] De l'octau manamén. Contra murmurado[r]s.

30 [8 / f. 15v] Rafereix el doctor Santoro y Henrique Gran⁸⁸ de dos companys, la un del[s] quals ere de mala llengua y, caent malalt, son amich li aconsellava que fes penitència, però no se li donave cosa de la mort, que cerca li estave, nunca volgué disposar-se per

85. No ... dany: en el text castellà, els subjectes dels verbs corresponents a «tinguen» i «rebran» pertanyen a la segona persona del plural: «no temáys que, de mí, enojo alguno ni espanto recibiréys. Moraré entre vosotros...».

86. sans: enteneu «sants».

87. que: ms. «qui».

88. Henrique Gran: Induït per la font emprada, sembla tractar «Henrique Gran» com si fos un autor, quan és un editor (de Hagenau).

a morir. Arribant finalment a l'últim, son company li demenà y ell li prometé que, si li donaven llicència, tornarie dins 30 dies⁸⁹ a da[r]-li rahó de l'estat que tindrie.

- 35 Aparegué-li poch dies después de mort tan encès que, de pur temor y espant, se desmayà lo viu y, tornant en si, oy que li deige: «Jo só ton companyero desdixat, per qui en va pregues a Déu, pues só per a sempre condemnat!» Preguntà-li lo viu com o avie pas-sat⁹⁰ en la agonia de la mort. «En lo últim de ma vida fuy presentat davant del supremo jutge y, estant tremolant, veguí moltes ànimes més resplandens que-l sol, les quals, estenent les mans contra mi, deigen al supremo jutge: “Senyor, venjau nostra honra de aquest mentirós, murmurador, que tant nos ha infamat ab sa mala llengua!”» Lo jutge, ohint
5 assò, me mirà ab una cara tan irada, que jo, confús y espantat de lo que vehia y condemnat per la mia conciència, me olvidí de mi y de la mercè de Déu y, com a desesperat de ella y impenitent, morí y me vasch⁹¹ condemnar.

[f. 22v] Exemples de nostra Senyora

- 10 [9 / 24v-26r] Quedà un jove molt rich per aver-li faltat son pare, duenyo que era de moltes possessions. Heredà'l en la hasienda y en la devoció a Maria santíssima, perquè lo ere⁹² de tot cor, donà's als exercicis de guerra y vengué a un soldat tot quant avie eretat de son pare. Veén-se mol pobre, se resolgué de anar-se'n per lo món sens més companya que la de un criat, lo qual era perverso y tenie pacte ab lo dimoni. Un dia, lo [criat], vehent a
15 son amo trist y malencòlic, li digué: «No tinga, mon senyor, pena de cosa! Con que⁹³ sols me seguesque y fasse lo que jo li diré, vaurà que prest tornarà a la riquesa que antes tenie!» [25r]

- Portà'l, an lo obscur de la nit, en un bosch molt retirat y comensà a parlar ab altre. Digué-li son senyor: «Ab qui parles?» Respongué lo criat: «Callau ar[a], senyor, y no us cuydeu de lo demés». Y, proseg[ui]nt la plàtica ab aquel tercer, tornà a preguntar: «Di-gues-me, acaba, ab qui parles?» Respongué-li «Ab lo diable», ab què lo senyor començà a tremolar y a herisar-se-li los cabells. Deige-li lo criat al dimoni: «Gran senyor, aquí vos trach⁹⁴ a mon amo, home noble que, poch ans ha, era molt poderós. Ha vingut a menos. Desitge, per vostre medi y favor, restituir-se a⁹⁵ la primera fortuna». Respongué lo dimo-
25 ni: «Si ell me fos fiel y amich y renunciàs a Déu y me servís sols a mi, jo-l faria gran senyor y més rich que no o foren sos antepassats!»

Resisití'l lo bon cavaller, però lo criat sabé, ab ses rahons, fer-lo venir bé en lo que lo dimoni volie y, així, digué: «Renuncio y nego a Déu!» «No avem fet res!» —replicà Satanàs— «Més as de fer, perquè jo tinch gran enemistat ab la Mare de Déu, que has negat,

89. dies: ms. *add.* «tornarie».

90. passat: ms. «passat».

91. vasch: enteneu «vaig».

92. lo ere: cal entendre, implícitament, que «era devot».

93. Con que: enteneu «amb que», forma, aquesta última, recollida pel *DCVB*.

94. vos trach: enteneu «us porto, us duc». «Treure», doncs, amb el sentit del castellà «traer». Cf. *DECLLC*, s. v. «treure», p. 800a-b (ratlles 58 i ss.). *Añovg.*, vol. I, p. 41: «Gran señor, aquí os traygo a mi amo».

95. a: ms. «ha».

30 y, així, fàcil te serà negar a la mare, puix ja as negat⁹⁶ al fill!» «Ayxò és lo que jo no faré per més riqueses que me ofrescas⁹⁷!» —respongué— «Primerament aniré de porta en porta tota ma vida antes que jo negue a Maria santíssima! [25v]», ab què se desféu tot lo tractat y lo dimoni desaparegué y ells tornaren per lo mateix camí.

Al passar per una iglésia, no li sufrí son cor [deixar] de entrar⁹⁸ a demanar perdó a
35 nostre Senyor de lo que, de paraula, lo avie negat.⁹⁹ Digué al criat se esperàs fora. Entrà y se postrà davant una imatge de nostra Senyora, ab grans llàgrimes, pregan-li intercedís a son fill li perdonàs tant enorme pecat.

En aquest temps, se acertà a entrar¹⁰⁰ aquell soldat al qual, en la guerra, avie vengut tota sa hacienda. Conegué lo soldat a l'afligit senyor y, com lo vegué tant angustiat y plo-
5 rant, volgué veure en què parava. Vegué que se pegue en los pits y hoy que deiga «Senyora, pues sou mare de pecadors, sia[u]-lo de mi en ocasió que he comès tant gran pecat!»

O cas prodigiós! Parlà ab veu articulada la imatge de nostra Senyora y a son fill li demanà perdonasse¹⁰¹ aquell home, però lo niño¹⁰² no respongué paraula, antes bé li girave lo rostre. Tornà Maria santíssima a fer la mateixa súplica y succeí lo mateix. Ab açò
10 dexà la Verge santíssima al niño damunt de l'altar y, posada de rodilles¹⁰³ davant de ell, li digué: «Fill de mes entrañes, per lo amor que vos tinch, vos demano lo perdo[neu]¹⁰⁴!» Aleshores, lo niño alçà a sa mare y li digué: «Mare mia, jo le¹⁰⁵ perdono perquè vós assí o voleu!» Aleshores, lo bon home, fet un [mar de] [26r] llàgrimes,¹⁰⁶ li besà los peus, donà-li infinites gràcies, confessà's y se restituí a la gràcia del que avie negat. Isqué's¹⁰⁷ de la
15 iglésia, seg[u]í'l lo soldat, que havie vist lo que avie passat en la iglésia y preguntà-li la causa de ses llàgrimes. Contà-li quant li avie succeït ab lo dimoni y com, per lo que li oferí, avie arribat a negar a Déu. «Ja sabeu» —li digué lo soldat— «que tinch una filla. Si voleu, jo vos la daré per sposa y vos tornaré tota vostra hacienda y sereu hereu de totes mes possessions.» Admití ab gust lo partit y tornà de nou a donar gràcies a Maria santís-
20 sima. Visqué molt santament y morí ab senyals de predestinat.

[10 / ff. 26r-27r] **Montserrat.** Se refereix en la primera part de l'*Año virgíneo* que, en

96. negat: ms. *add.* «ja».

97. ofrescas: ms. «ofrescos».

98. no ... entrar: corregeixo segons el text castellà que tradueix, on llegim: «no le sufrí el corazón dexar de entrar» (*AñoVg.* vol I, p. 41).

99. de lo que, de paraula, lo avie negat: construcció clara pel context però estructuralment un poc tèrbola. Segueix, però, l'original mil·límetricament: «de lo que de palabra le avía negado» (*AñoVg.* vol I, p. 41).

100. entrar: ms. *add.* un signe illegible per un defecte del paper.

101. perdonasse: forma verbal castellana. Enteneu «perdonés».

102. niño: mot castellà que es refereix al xiquet Jesús.

103. de rodilles: castellanisme per «de genollons».

104. perdo[neu]: transcripció hipotètica. Al ms. apareix «perdo» seguit un espai deteriorat per algun paràsit del paper. Sembla clar, tanmateix, que no s'hi havia escrit només «perdo», ja que, rere la «-o» hi ha un traç que sembla l'inici de la nasal.

105. le: enteneu «lo».

106. fet ... llàgrimes: corregeixo segons la font seguida: «hecho un mar de lágrimas» (*AñoVg.* vol I, p. 42).

107. isqué's: transcripció hipotètica. Mot molt afectat pel mal estat del paper.

lo any de 1517, troban[-se] sans¹⁰⁸ e cautius¹⁰⁹ en Argell alguns religiosos, entre altres lo pare mestre fra Miguel Arpino, de la orda de sant Agustí, y fra Mateu del Castillo, y fra Joan de Gaeta, patien tots grans treballs per aver donat en mans de un amo mol cruel que, 25 temeràriament, cada dia los castigava. Les¹¹⁰ avie manat que tots los dies venguessen lo menos un rel de aygua,¹¹¹ de manera que, lo dia que no venian cada un ab un rel, los açotave fins a derramar sanch [/26v] y, después, los posa[va] en una forca, cap per avall, tenín-los moltes hores d'esta manera, llançant per la boca y nas¹¹² molta sanch.

Un dia, vehén-se molt afligits, perrumperen, sens reperar en los moros, que-ls oÿen, 30 en aquestes veus: «Verge santíssima de Monserrat! Quant serà lo dia que vos compadeixereu¹¹³ de vostres fills?» Feren gran burla los moros de nostra Senyora y, ab escarni, digueren: «Que estau cridant a qui no vos pot socorra¹¹⁴? ¿No¹¹⁵ veheu¹¹⁶ que vos té enganys y vanament estau confiats en eixa que no vos pot valer! Dexau aqueixos enganys y renegau de aqueixa dona que vos prometé¹¹⁷ de aliviar-vos de aqueixos treballs y gosareu de la quieta y segura vida que offereix nostre gran profeta Maoma!» «Aqueix és de qui 5 renegam» —digue[re]n los ferverosos captius— «que, de qui és nostre goig y alegria, Maria, Senyora nostra, no solament [no] renegam, sinó que diem, ab fe viva y certa esperança, que nos ha de llibrar de vostra ràbia infernal!»

En aqueixes veus,¹¹⁸ se enujà un turch, que començà, ab un ganivet, a tallar los dits a fra Joan de Gaeta per les juntures. Aquí fou ahont, plorant amargament, lo bon religiós 10 digué ab gran sentiment [/27r]: «Verge santíssima de Moncerra[t]! Com així permetiu¹¹⁹ maltracten vostres enemichs als que confien en vostra pietat?» Cas raro: en presència de una multitud de moros, al que tallaren los dits y los llançaren als gossos, quant volien fer lo mateix en los demés, se li restituïren los dits, de tal manera, ab tal unió que no pareixie que-ls y aguessen tallats.

15 Ab tan gran portento, se mitigà lo furor dels moros, però, entrant de nou altre bàrbaro, llançà mà a [una]¹²⁰ daga, manant que quitassen¹²¹ la llengua en aquell religiós y, sols

108. troban[-se] sans: transcripció hipotètica. En el ms. es llegeix: «trobansans e».

109. cautius: enteneu «captius».

110. Les: enteneu, «els».

111. un rel d'aygua: «rel» o «reial» és un nom de moneda. La font castellana fa: «Avíales puesto mandato de vender todos los días lo menos un real de agua» (*AñoVg*, vol. I, pp. 229-230).

112. nas: ms. «nos».

113. compadeixereu: ms. «compadeixereus».

114. socorra: enteneu «socórrer».

115. no: al ms. segueix un mot ratllat.

116. veheu: ms. «veheus».

117. . prometé: al ms. sembla escrit «prometer», si bé la «-r» final també podria ser una deformació de la «-e», al final de la línia.

118. En ... veus: enteneu «amb aquestes veus».

119. permetiu: enteneu «permeteu».

120. [una]: mot afectat per paràsits del paper. *Vid.* *AñoVg* (vol. I, p. 229): «echó mano a una daga».

121. quitassen: *AñoVg* (vol. I, f. 229): «sacar». L'autor del text català malinterpreta el «sacar» castellà, tot donant lloc a una frase catalana redundant i tèrbola. L'original castellà fa: «mandando sacar [= *fer sortir*] la lengua al religioso y, sólo porque no pudiese ya nombrar a la de Monserrate, quiso cortársela», on «sacar» és el pas preparatori per a «cortársela».

perquè no pugués anomenar a la verge de Monserrat, volgué tallar-la; però la regna dels àngels, Maria, que nunca olvida als qui de cor confien en son emparo, obrà major prodigi y fonch que, al punt, se li secà la mà y bras de l'atravit moro. A penes vegué aquest prodigi, se isqué de allí y, ocultament, se féu batejar, dient que no volie ser contrari de la senyora que tals prodigis obrava. Donaren-li lo batisme ab gran consuelo dels cristians y, especialment, dels 3 religiosos, los quals, perseverant en encomanar-se¹²² a Maria santíssima, alcançaren la llibertat dins poch dies. Trobant modo per a embarcar-se [y] escapar-se de tan cruels enemichs, partiren-se per lo santuari de Monserrat, a dar les gràcies a tan gran senyora.

OBSERVACIONS SOBRE ELS *EXEMPLA*

1. El present *exemplum*, catalogat en Tubach (1969) amb el núm. 1669 i en NeugaardM y KellerM sota el codi Q223.4, segueix amb bastant fidelitat la font indicada (CaesDM, lib. 5, cap. 8, vol. I, p. 288), tot i que convé fer-hi un parell de matisacions. Primerament, en el text de Caesarius hi trobem una acció omesa en la present versió: «Die autem tertio is qui cum sacerdote luserat, defunctae filio occurrit, et sacerdotis querimoniae recordatus, illum sine causa occidit.» Com es veu, el parent del capellà interpreta de manera força radical el prec que li adreça aquest demanant-li que l'alliberi del seu molest parroquià. Cal dir que la mort «sine causa» d'aquest s'afegeix al cabal de pecats del protagonista: «Post haec et alia peccata plurima sacerdos idem peremptoriam incidit infirmitatem». D'altra banda, l'allusió a la «teulada de canyes» pot resultar una mica tèrbola. En l'original hi trobem: «Vides horreum illud magnum ex opposito nostri? Non sunt in eius tecto tot calami, quot sunt circa me daemones congregati.» En la versió catalana manca, doncs, explicitar la relació entre les canyes i els dimonis, ben patent en el subratllat —meu— del text llatí. Aquest *exemplum* apareix també en AdeLiejá (vol. II, núm. 610, p. 217), on l'esment de la teulada hi ve millor resolta: «Ja veg l'infern ubert per a mi, e més diables me stan a la derredor de mi que no ha teules en aquesta taulada!» Les susdites referències de NeugaardM i KellerM remetent a LEABC 386(330), on el mateix motiu es desenvolupa a través d'un *exemplum* que no té res a veure argumentalment amb el present.

2. Aquest *exemplum* sembla un resum bastant escurit del que narra Thomas Cantimpratanus o Cantimpratensis —la font citada en el text mateix— en el seu *Bonum universale*, lib. I, cap. 14, pp. 53-54, sota el títol de «Exemplum de quodam optimaie vitae pastore». En aquest lloc trobem la narració de la vida d'un religiós —que l'autor diu haver conegut—, el qual havia viscut sempre apartat de les dones —«hic a puero usque ad finem vitae a mulieribus incommixtus omnino semper fuit»— i, a més, s'encarregava amb diligència de les ànimes a ell encomanades —«tam diligenti, tam sincera cura prae-fuit»—, recurrent, quan fracassaven altres mitjans, a exemples concrets de vida —«ut

122. -se: ms. «-ce».

quos in bonum vincere admonitione non potuit, multimodis provocare studebat exemplis»—: quan els altres menjaven, ell dejunava; quan dormien, ell vigilava, etc. Per tot això, en morir «animam felicem emisit, mox sine ullo interstitio coruscatio tanti luminis resplendit, ut per unam leucam circumquaque, et eo amplius, quasi dies esset clarissima, in lucem subitam noctis tenebrae verterentur.» La frase que clou aquest relat serveix també per a resumir el sentit de la versió condensada en la redacció catalana: «Quid mirum? Illum sine luce recedere no decuit, qui multis illustratis vitae exemplo altioris, volatus primos feliciter vendicavit. Facta est autem in morte beati viri dicta coruscatio lucis, diffusa per patriam, prima hora noctis, plurimis adhuc vigilantibus. Et ipsum lumen emissum multa milia hominum undecumque viderunt, qui ad maioris et gratioris agnitionis et veritatis lucem, in tanti visioni miraculi profecerunt.» No puc confirmar si el nostre autor resumeix a partir de l'original del Cantimpratensis o d'algun altre text mitjàncer.

3. No he pogut localitzar la referència a Enric Teutònic, però sembla evident que el present *exemplum* segueix gairebé *ad pedem litterae* la redacció de Bellarmino, inclosa dins la seva *Declaración copiosa...* (1625: ff. 35r-36r), en la secció dedicada al comentari del *Credo*, particularment del novè article d'aquest —centrat en la comunió dels sants i la santa església catòlica (*ibid.* ff. 31v i ss.).

Convé recordar que l'agraïment dels difunts envers els seus benefactors no és un tema estrany en la literatura exemplar. Podem treure a col·lació el cas de dos *exempla* més àmpliament documentats. El primer *exemplum*, recollit en Tubach (1969) amb el núm. 3214, narra el cas d'un sacerdot que acostuma de dir missa pels difunts cada dia. El bisbe li ho prohibeix. Llavors, quan passa una volta pel cementiri, els morts s'alcen per a protestar i arriben a amenaçar-lo de mort si no li alça la prohibició. En el segon *exemplum* a què em referia suara, recollit també en Tubach (1969) amb el núm. 4541, hi trobem un home que té el costum de resar el «De profundis» cada volta que passa per un cementiri. Una vegada que el persegueixen uns enemics, passa pel cementiri i aconpleix el seu costum. Aleshores, els difunts surten de llurs tombes i el defensen dels enemics.

4. El cardenal Iacobus a Vitriaco no va escriure cap llibre titulat *De les abelles*. Potser l'autor —o la font en què es basi— li atribueix, erròniament, la coneguda obra de Thoma Cantipratanus *Bonum universale de apibus*, ja citada, en la qual, però, no he sabut localitzar el present *exemplum*, el qual, de fet, és una de les narracions de major èxit de la literatura exemplar, com bé es pot comprovar només que consultem la versió catalana de l'*Alphabetum narrationum*.

Efectivament, en el núm. 62 del *Recull d'exemples* (AdeLieja vol. I, núm. 62, pp. 207-208) en trobem una versió, presa, segons s'hi declara, de la *Legenda aurea* de Iacobus a Voragine (*cf.* Voragine 1846: cap. 51, p. 221 / 1977: vol. II, p. 345, trad. espanyola de Macías, p. 215), però el trobem també, bé que amb algunes variants, en les *Cantigas* del rei castellà Alfons X (vol. I, núms. 24 i 56); o en el miracle núm. 3 de *Los milagros de nuestra Señora*, del castellà Gonzalo de Berceo (1980: 59-62) i en *LEABC* 43, 44 i 328 (263); en la producció de Caesarius Heisterbacensis (Caes. *Wunder* vol. 3, pp. 80-81, núm. 6, [= Caes. *Fragmente*, III, núm. 3, pp. 129-130] i núm. 91, pp. 206-207 [= *Wunder* vol. 1, núm. 211, p. 151 / Caes. *Fragmente*, III, núm. 71, pp. 195-196]); o, finalment, en

la compilació mariana en català publicada per Bohigas (*Miracles*, 17, p. 50, amb n. a la p. 88 i una segona versió a la p. 108). *Vid.* també *EL* núm. 378, p. 277; Cátedra (1994: p. 202, núm. 18 [comentari] / pp. 369-370 [text]).

Per a més referències, remeto a l'anàlisi de Crane del *LMM*, núm. 3, p. 83 i a Tubach (1969) núm. 427, qui, al seu torn, inclou altres variants, més o menys coincidents amb les anteriors, com ara JdeV (Frenken) núm. 26 = JdeV (Greven) núm. 27; Klapper (1914) núms. 105, 168; Pauli (1924) núm. 332. *Vid. et.* els estudis de Montoya Martínez (1981: 144-152) —centrat en la versió de Berceo— i de Gutiérrez (1994), sobre el motiu de la flor en el context dels miracles marians romànics.

5. En la font citada per l'*exemplum* que comentem ací (Moreno, 1596: Jornada I, cap. 38, f. 66v-67r) s'inclou la present narració entre els diversos capítols que es dediquen a aprofundir en «[...] quan mal paradero tienen los que mueren sin tener dolor de sus pecados» (cap. 35). En el text castellà s'envia el lector *In summa de septem donis*, és a dir, a la magna compilació coneguda també com *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* o *De septem donis Spiritus Sancti*, del dominic francès Stephanus de Borbone (Étienne de Bourbon). Es pot llegir, efectivament, en l'edició moderna d'aquest exemplari, a cura de Jacques Berlioz (Bourbon, 2002: I, IV, p. 411), dada que prenc de la base de dades en línia Thema.¹²³ En aquest repertori i en Tubach (1969) núm. 5027 s'arreglegen nombrosos paral·lels. Una versió molt condensada la trobem en *LEABC* 430 (384) sota el tema «Usurarii et heredes simul puniuntur», traduït al castellà, en forma de díptic, com «Atormientan los usureros / e con sus herederos». Ací, un dels fills es fa ermità, mentre que l'altre roman amb el pare i n'hereda els béns, i «dende a poco tiempo morio», amb les conseqüències que ja coneixem. L'ermità, volent saber la sort *post mortem*, de son pare i son germà, és dut a l'infern, on «vio de un pozo salir al padre e despues al fijo, e peleando mordiasse el uno al otro. E oyo como dezia el padre al fijo: —¡Maldito seas tu, que por ti fue yo userero [sic]! E dezia el fijo al padre: —¡Mas maldito seas tu! Que si tu non ovieras ganado mal los bienes, yo non los oviera injustamente, nin fuera condepnado.» Aquest mateix exemplari torna a insistir en la, diguem-ne, *heretabilitat familiar* de les culpes dels usurers amb el número 385 sota el tema «Usurarius et successores sui graviter puniuntur», traduït al castellà mitjançant un díptic: «El usurero e los que del son naçidos / gravemente en el infierno son punidos», que fa pensar, de nou, en Stephanus de Borbone (Bourbone, 1877: núm. 17, p. 25), on es narra que un frare havia tingut una visió en la qual «vidit inter alia unum hominem in ymmo flammaram prostratum, de cujus utero alta arbor procedebat, in cujus ramis homines suspensi erant et a flamma ab imo procedente diversimode et acerrime torquebantur; et ille qui in fundo jacebat magis inter illos torquebatur.» En preguntar el frare el sentit de la visió, hom li explica que «Ille qui jacet in imo fuit principium generacionis omnium istorum, et fuit pauper, et per usuras ascendit; alii sunt qui processerunt ab eo, et troquentur, vel quia fuerunt imitatores patrum sceleris, vel quia adquisita per usuram non restituerunt.»

Comptat i debatut, la usura i els usurers reben una atenció específica en la majoria dels exemplaris més estesos i importants, d'on tampoc no escapa l'*Alphabetum narrationum*. En la seva versió catalana trobarem diversos *exempla* protagonitzats per usurers

123. <http://gahom.chess.fr/thema/index.php?id=5912&lg=fr>

(AdeLieja vol. II, núms. 695-703, pp. 274-279), comentats en l'estudi introductori (AdeLieja vol. I, pp. 87-93).

6. La font directa d'aquest *exemplum* és, molt probablement, la *Declaración de la doctrina christiana*, de Roberto Bellarmino, traduïda al castellà per Luis de Vera (Bellarmino, 1625: ff. 94r-95v), on s'inclou sota l'epígrafe «De qué consideraciones me ayudaré cuando el demonio me traxere alguna tentación con que me incite a quebrantar este sexto mandamiento», a la part final. Aquesta narració no apareix en totes les edicions de l'obra de Bellarmino, que, sovint, tenen diferències importants entre elles. Com es veu, és l'epígrafe que tot just he citat, més que no pas el contingut de la narració, el que explica que el nostre autor l'hagi inclosa també sota un epígraf semblant.

A banda de la font presumptament directa, la veritat és que aquest *exemplum* és una entre les moltes mostres que ofereix la literatura exemplar de visions de l'altre món, particularment de l'infern. Fins i tot la satisfacció mostrada pel príncep dels dimonis té tradició exemplar, com podem comprovar en AdeLieja (vol. I, núm. 107, p. 236, i núm. 195, pp. 299-300), on aquest premia l'eficaç col·laboració dels seus subordinats. D'altra banda, cadascun dels turments a què és sotmès el malaurat xicot —«moço», en el text castellà— pot ser decorat amb *exempla* individuals de llarga tradició. Així, posem per cas, en *CaesDM*, II, *dist.* 12, cap. 2, pp. 316-317, llegim la recepció infernal del landgravi Ludovicus, «maximus tyrannus», el qual és obligat a beure d'una copa que li ofereix el dimoni i, tot seguit, «flamma sulphurea de oculis, auribus naribusque eius erupit». I si, en el present cas, la capa roent ha de recordar el gust pels vestits de què tant es plaïa el condemnat, en una narració de Vitry apareix una capa de pergamí —ple de lletres— que ha de recordar, a qui la vesteix, la banalitat de certs estudis —JdeV(Crane) núm. 31, pp. 12-13. En aquest cas, el deixeble infernat s'apareix al seu mestre i li diu: «Hec —inquit— littere sunt sophismata et curiositates in quibus dies meos consumpsi». I afegeix: «Non possem tibi exprimere quanto ardore crucior sub hac cappa sed per unam guttam sudoris aliquo modo possem tibi ostendere». Llavors, el mestre estén la mà i una sola gota de suor li la forada «velut acutissima saggita».

7. El present *exemplum* resumeix molt fidelment la font que cita al seu inici: les *Jornadas para el cielo*, de Moreno (1596: Jornada I, cap. 37, ff. 64v-65r). Les petites diferències es limiten a la breu introducció de la narració —on Moreno recorda els informants i les circumstàncies en què li van narrar el present cas— i a la conclusió, una mica més desenvolupada en el text castellà, on llegim: «Y predicando el guardián quanto pasava, alabaron todos a Dios, que de tantas maneras y modos llama a los peccadores a penitencia; y temieron, viendo quan justamente y con quanta severidad castiga a los desagradecidos peccadores, que, siendo llamados al dolor y contrición de sus peccados, no quieren corresponder a los divinos llamamientos» (f. 65r). Fora d'això i de la desaparició d'alguna ampul·lositat narrativa de l'original —com ara quan el dimoni es presenta i s'autoqualifica com «león rugiente, tentador de las almas, perseguidor e inquietador de los que sirven a Dios» (f. 64v)—, les dues narracions són quasibé idèntiques.

El present recull encabeix aquesta narració sota l'epígraf dedicat al setè manament, que és el que prohibeix furta. Cal tenir en compte que el seu protagonista és un mercader,

figura sempre lligada a l'engany, el frau i el robatori, almenys des de la moral tradicional present en aquests textos (*vid.* AdeLieja vol. I, pp. 85-93).

8. Aquest *exemplum* s'integra en el *Prado espiritual* de Juan Basilio Sanctoro (1624: II part, IV llibre, ff. 52v-53r, cap. 71). L'esment a «Henrique Gran» es justifica perquè s'inclou en la secció del *Prado* titulada «Flores de Henrique Gran, por el abecedario» —dins de l'estructura alfabètica, li correspon el mot-guia «murmuración». Aquest esment, però, sembla que ha fet creure al nostre autor que Henricus o Heinrich Gran és un escriptor, quan és un impresor —de Hagenau.

La traducció del nostre autor resumeix considerablement l'original, redactant-lo amb gran concisió, però sense que n'hi faltin els elements fonamentals. La causa de la condemna del protagonista d'aquest *exemplum* és haver estat «mentirós, murmurador», motiu pel qual entra en la secció dedicada al vuitè manament del Decàleg.

La narració té dos motius importants, ricament documentats per l'exemplarística més habitual: la tornada d'un mort per a satisfer un pacte amb un amic i l'acusació del mort en el seu judici personal. Només que acudim a AdeLieja (vol. I, núm. 132, pp. 254-255) hi trobarem un cas de tornada d'un religiós difunt. Entre aquest i el seu superior s'havia establert un pacte en el sentit que «aquell qui abans morís, que dins trenta dies aparegués a l'altre per manera que no li metés spant ni paor e que li digués tot son estament». En el comentari a la narració en qüestió es remet a molts altres paral·lels dins l'exemplari d'Arnau de Lieja.

Sobre el motiu del judici personal, l'esmentada compilació també hi aporta nombrosos models, entre els quals predomina el de la contesa entre àngels i dimonis per una ànima (AdeLieja vol. I, núm. 26, pp. 172-173; núm. 150, p. 268 / vol. II: núm. 383, pp. 62-63; vol. II, núm. 673, pp. 258-260).

9. La font directa d'aquest *exemplum* és l'*AñoVg.* (Dolz 1716: vol. I, p. 41 —corresponent al 15 de gener). La narració, però, pertany a una llarga tradició i es basteix damunt dos grans eixos temàtics —tots dos ben coneguts—: d'una banda, el del pacte amb el dimoni —petició d'ajuda a canvi de l'ànima—; d'altra, el de la intervenció auxiliadora de la Mare de Déu.

Noms com Silvestre o Teòfil són ben coneguts com a protagonistes d'aquest tipus de pactes —que acabarà emblematitzat per la coneguda figura de Faust—, com es pot comprovar en l'exemplari alfabètic d'Arnau de Lieja (núms. 44, 409 respectivament). Si el papa Silvestre actua mogut pel deler de saber, irrealitzable perquè, com a monjo, era pobre, Teòfil ho fa per recuperar la bona situació laboral perduda. També és cert que el saber pot ser una via de millorament de la situació personal, com es mostra en l'ex. 620 del *Recull d'exemples* (AdeLieja vol. II, núm. 620, pp. 223-224), on el protagonista, que pactarà amb el dimoni, és «un escolà [...] molt rústech e de flaca memòria per manera que no podia apendre ne retenir neguna sciència, per la qual [cosa] l'escarnien tots los altres e li deyen ydiota». A aquests dos grans mòbils per al tracte diabòlic, aviat se n'hi afegeix un altre: el sexual. En el mateix exemplari citat trobem un parell de casos (AdeLieja vol. I, núm. 56, pp. 201-202 i vol. II, núm. 435, pp. 100-103) que decoren perfectament la perillosa força de l'amor.

El protagonista del cas que ens ocupa se sent temptat a acudir a l'ajuda del dimoni per a poder deixar enrere la pobresa en què ha caigut. Resseguim els trets generals d'aquesta narració, inclosa per Tubach (1969) en el seu catàleg (núm. 5133) i present també en el *Recull d'exemples* (AdeLieja vol. II, núm. 488, pp. 134-135), on s'esmenta com a font el cistercenc Caesarius Heisterbacensis. Efectivament, Caesarius (*CaesDM*, vol. I, *dist.* II, núm. 12, pp. 78-81; versió lleument resumida: *Caes. Fragmente*, III, núm. 83, pp. 206-207 = *Caes. Wunder*, vol. 3, núm. 103, pp. 217-218) narra, essencialment, la mateixa història de què ens ocupem, encara que hi aporta detalls que, en la versió catalana, han desaparegut perquè ja ho havien fet en la castellana, de la qual depèn totalment.

La narració en qüestió tingué gran èxit i va perviure, amb trets i variants més o menys remarcables, en diversos exemplaris i antologies, com ara, entre molts altres, *MSE (dist.* «Beata virgo Maria», núm. 15, 456b-457b), *JdeV* (Crane) núm. 296, pp. 124-125 (variant amb un jueu en comptes del dimoni i sense diàleg entre la Verge i el xiquet), *Klapper* (*Erz.* num. 63, pp. 282-283) o Moser-Rath (núm. 47, pp. 157-158).

Com es veu, en qualsevol cas, el paper decisiu en la salvació del cavaller pecador correspon a la Mare de Déu, que intercedeix per ell, com a advocada que era segons la pietat mariana, arrelada en els plantejaments de sant Bernat (AdeLieja vol. I, pp. 118-120). De fet, en alguna de les fonts citades —com és el cas del *MSE*— la narració s'encabeix sota un epígraf referit a la Verge —mentre que, en el cas d'AdeLieja, la rúbrica llatina que l'encapçala remet a la negació de Déu.

10. Aquest *exemplum* segueix fidelíssimament la font que cita al seu inici, és a dir, l'*Año virgíneo* d'Esteban Dolz (1716: vol. I, pp. 229-230, corresponent al tretze de març), del qual només manca el paràgraf final, on es relata que fra Miquel Arpino va fer, en arribar a Montserrat, «una elegante oración, que la dixo en el pùlpito, en acción de gracias, jurando todos lo referido y recibíendose auto público, que se conserva en dicho santuario» (Dolz, 1716: vol. I, p. 230).

En l'obra de Dolz, aquest *exemplum* hi apareix seguit d'un comentari o «exortación» [*sic!*] en la qual s'exalten la «paciencia y tolerancia» dels religiosos captius i la «afable y tierna inclinación» de la Mare de Déu, per a tot seguit, aplicar l'ensenyança obtinguda al cas del lector: «No ves cómo les libró de la congoxa en que se hallavan? Pues assimesmo te sacará y librá de todas tus congoxas si siempre estás constante en no dexarla». De fet, l'aspecte en què més s'hi insisteix és aquesta correspondència i ajuda a canvi d'amor constant i fidel, com el dels religiosos protagonistes. D'aquesta manera, decora, doncs, el mateix paper de la Verge com a defensora o advocada, nucli essencial de la pietat mariana segons hem vist en la narració anterior. De fet, aquest nucli és el desencadenant fonamental de molts *exempla* que narren intervencions marianes en benefici dels seus fidels, tema extensament documentat en l'índex de Tubach (1969) (*vid.* núms. 926, 1024, 3370, 4163, entre molts altres).

L'activitat alliberadora de la Verge és quasi un tema habitual de la literatura mariana. Un dels catàlegs més amplis d'*exempla* marians és, sens dubte, el de les *Cantigas de santa Maria*, d'Alfons X el Savi. Ací mateix ja trobem casos com, entre altres, el de les *cantigas* núm. 102, sobre «como santa Maria livrou un crerigo que os ladrões deitaran en un poço»; 106, sobre «como santa Maria sacou dos escudeiros de prijon»; 158, sobre com santa Maria «sacou de prijon un cavaleiro e mandou-lle que se fosse pera Rocamador»;

176, sobre el «cativo de Mayorgas que sacou santa Maria quand' era de mouros». Igualment, en AdeLieja trobarem també diverses variants del motiu del rescat gràcies a un sant o a la Verge. El núm. 405 (AdeLieja, vol. II, pp. 78-79) duu el tema de «Maria incarcerated liberat», si bé, en aquest cas, la mare de Déu és obertament xantatgejada per la mare d'un captiu, ja que li segresta el fill —agafant-li la figura del xiquet Jesús— i li adverteix que li'l tornarà quan ella alliberi el seu. També hi trobem alliberaments que es produeixen com a efecte de les devocions practicades en memòria dels captius, com podem llegir en l'ex. 257 d'AdeLieja (vol. I, pp. 340-341). En aquest cas un captiu, una volta aconseguix escapar, conta als seus familiars que «li venie un hom en lo carçre, vestit de vestedures blanques, que-l soltà de lles presons tant con duraven les oracions e almoynes que per él feÿen, e puy que-l tornave en les dites presons e stave pres tro en la ora que les oracions e almoynes se feÿen».

BIBLIOGRAFIA

Abreviatures

- AdeLieja = Arnau de Lieja (2004)
 AñoVg. = Dolz (1716-1743)
 Caes. *Fragmente*: Veg. Heisterbacensis (1901)
 Caes. *Wunder*: Veg. Heisterbacensis (1933-1937)
 CaesDM: Veg. Heisterbacensis (1851)
 Castigos: Veg. Gayangos (1884)
 DECLLC: Veg. Coromines (1983)
 DCVB: Veg. Alcover+Moll (1985)
 EdeB: Veg. Bourbon (1877)
 EL: *Espéculo de los legos*. Veg. Mohedano Hernández (1951)
 HLC-RCM = Comas (1993)
 HLC-R = Rubió (1985-1987)
 JdeV (Crane): Veg. Vitry (1890)
 JdeV (Frenken): Veg. Vitry (1914a)
 JdeV (Greven): Veg. Vitry (1914b)
 KellerM: Veg. Keller (1949)
 Klapper *Erz.*: Veg. Klapper (1914)
 Klapper *Ex.*: Veg. Klapper (1911)
 LA: Veg. Voragine (1846)
 LEABC: Veg. Sánchez de Vercial (1961)
 LMM: Veg. Crane (1925)
 LS: Veg. Wright (1842)
Miracles (Bohigas): Veg. Bohigas (1956)
 MSE: Veg. *Magnum speculum exemplorum*.
 Mussafia *Marienlegenden*: Veg. Mussafia (1887-1891)

NeugaardM: Veg. Neugaard (1993)
 PG: Veg. Migne (1844 i ss.).
 PL: Veg. Migne (1844 i ss.).
 SE: Veg. Faber (1512)
 VP: *Vitae Patrum*, Veg. PL, vols. 73-74.

Edicions i estudis

- ALCOVER, Antoni M^a. / MOLL, Francesc de Borja (1985): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll, 10 vols.
- ALFONSO X, EL SABIO (1986-1988): *Cantigas de Santa María*, edició a cura de W. Mettmann, 3 vols. Madrid: Castalia.
- ANDRADE, Alonso de (1684): *Itinerario historial que debe guardar el hombre para caminar al cielo*. Barcelona: Josef López.
- ANTONINO DE FLORÈNCIA (1571): *Summae sacrae theologiae [...] pars secunda*. Venetiis: apud Bernardum Iuntam & Socios.
- ARAGÜÉS, José (1999): Deus concionator. *Mundo predicado y retórica del exemplum en los Siglos de Oro*. Amsterdam; Atlanta: Portada Hispánica.
- ARNAU DE LIEJA (2004): *Recull d'exemples ordenat per alfabet*, ed. de J.-A. Ysern i Lagarda. Barcelona: Barcino («Els Nostres Clàssics»), 2 vols.
- BELLARMINO, Roberto (1625): *Declaración copiosa de la doctrina christiana*, trad. al castellà per L. de Vera. Burgos: Pedro Gómez de Valdivielso.
- BERCEO, Gonzalo de (1980): *Los milagros de Nuestra Señora*, ed. a cura de B. Dutton. Londres: Tamesis Books Limited.
- BOHIGAS, Pere (ed.) (1956): *Miracles de la Verge Maria. Col·lecció del segle XIV*. Barcelona: Biblioteca catalana d'obres antigues.
- BORBONE, Stephanus de (2002): *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus*, cura et studio Jacques Berlioz et Jean-Luc Eichenlaub. Turnhout: Brepols (Corpus christianorum. Continuatio medievalis).
- BOURBON, Étienne de (1877): *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*, edició a cura d'A. Lecoy de la Marche, París.
- BREMOND, Claude / LE GOFF, Jacques / SCHMITT, Jean Claude (1982): «L'exemplum», *Typologie des sources du moyen âge occidental*, fascicle 40. Turnhout: Brepols.
- CANTIMPRATANUS, Thoma (1627): *Bonum universale de apibus*. Duaci: ex typographia Baltazaris Belleri.
- CÁTEDRA, Pedro M. (1994): *Sermón, sociedad y literatura en la Edad Media. San Vicente Ferrer en Castilla (1411-1412)*. Salamanca: Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo.
- COMAS, Antoni (1993): *Història de la literatura catalana. Part Moderna*, 2 vols. [= RIQUER, M. de / COMAS, A. / MOLAS, J.: *Història de la literatura catalana*, vols. V i VI]. Barcelona: Ariel, 1a ed. 1964.
- COROMINES, Joan (1983): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 10 vols.
- CRANE, Thomas F. (ed.) (1925): *Liber de Miraculis Mariae*. Cornell University, New York: Studies in Romance Language and Literature, vol. I.

- DD.AA. (1587): *Annuae litterae Societatis Iesu anni MDLXXXV. Ad patres, et fratres eiusdem Societatis*. Romae: in Collegio eiusdem Societatis.
- DOLZ DEL CASTELLAR, Esteban (1716): *Año virgíneo cuyos días son finezas de la gran reyna del cielo, María, santísima virgen, madre del altísimo, sucedidas en aquellos mismos días que se refieren. [...], Parte I*. Madrid: Antonio Gonçález de Reyes.
- DOLZ DEL CASTELLAR, Esteban (1727): *Año virgíneo cuyos días son finezas de la gran reyna del cielo, María, santísima virgen, madre del altísimo, sucedidas en aquellos mismos días que se refieren. [...], Parte III*. Madrid: Gabriel del Barrio.
- DOLZ DEL CASTELLAR, Esteban (1743a): *Año virgíneo cuyos días son finezas de la gran reyna del cielo, María, santísima virgen, madre del altísimo, sucedidas en aquellos mismos días que se refieren. [...], Parte II*, Madrid: Juan de Zúñiga.
- DOLZ DEL CASTELLAR, Esteban (1743b): *Año virgíneo cuyos días son finezas de la gran reyna del cielo, María, santísima virgen, madre del altísimo, sucedidas en aquellos mismos días que se refieren. [...], Parte IV*. Madrid: Juan de Zúñiga.
- FABER, Aegidius (1512): *Speculum exemplorum omnibus christicolis salubriter inspiciendum ut exemplis discant disciplinam*. Augsburg.
- GARLANDIA, Joannis de (1945): *The Stella Maris of John of Garland*, ed. a cura de E. F. Wilson. Cambridge, Massachusetts: Wellesley College and The Academy of America.
- GAYANGOS, Pascual de (ed.) (1884): «Castigos e documentos del rey don Sancho», en: *Escritores en prosa anteriores al siglo xv*. Madrid: Rivadeneyra, pp. 79-228.
- GRACIÁN, Baltasar (1987): *Agudeza y arte de ingenio*, ed. de E. Correa Calderón, 2 vols. Madrid: Castalia.
- GUIETTE, Robert (1927): *La légende de la sacristine. Étude de littérature comparée*. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion (Bibliothèque de la *Revue de littérature comparée*, núm. 43).
- GUTIÉRREZ CAROU, Javier (1994): «El motivo del fiore meraviglioso nella miracolística mariana medievale romanza: valore espressivo e simbologia.» en: FIDALGO, Elvira / LORENZO, Pilar *Estudios galegos en homenaxe ó Prof. G. Tavani*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro, Xunta de Galicia, pp. 225-236.
- HEISTERBACENSIS, Caesarius (1851): *Caesarii Heisterbacensis Monachi Ordinis Cisterciensis Dialogus Miraculorum*, ed. J. Strange. Colònia, Bonn, Bruselles, 2 vols. [N'hi ha edició i traducció espanyola a cura de Z. Prieto Hernández: Cesáreo de Heisterbach (1998): *Diálogo de milagros*. Zamora: Ediciones Monte Casino, 2 vols.].
- HEISTERBACENSIS, Caesarius (1901): *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarii von Heisterbach*, edició a cura d'A. Meister. Roma: Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, 13. Suppl. Heft.
- HEISTERBACENSIS, Caesarius (1933-1937): *Die Wundergeschichten des Caesarius von Heisterbach. Erster Band: Einleitung, Exempla und Auszüge aus den Predigten des Caesarius von Heisterbach. Dritter Band: Die beiden ersten Bücher der Libri VIII Miraculorum* [ed. d'A. Hilka], *Leben, Leiden und Wunder des heiligen Engelbert, Erzbischofs von Köln* [ed. de F. Zschaeck], *die Schriften über die heilige Elisabeth von Thüringen* [ed. d'A. Huyskens], ed. d'A. Hilka. Bonn: Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, XLIII, vols. 1 i 3. [Vol. 2 mai no aparegut?]

- JUAN MANUEL (1994): *El conde Lucanor*, ed. de Guillermo Serés, introducción de G. Orduna. Barcelona: Crítica.
- KELLER, John Esten (1949): *Motif-Index of Medieval Spanish Exempla*. Knoxville, Tennessee: The University of Tennessee.
- KLAPPER, Joseph (ed.) (1911): *Exempla aus Handschriften des Mittelalters*. Heidelberg, Sammlung Mittellateinischer Texte, núm. 2.
- KLAPPER, Joseph (ed.) (1914): *Erzählungen des Mittelalters*. Breslau.
- KRAPPE, Alexander H. (1937): «Les sources du *Libro de los exenplos*», *Bulletin Hispanique*, núm. 39, pp. 5-54.
- LAUSBERG, Heinrich (1966-1969): *Manual de retórica literaria*, trad. de J. Pérez. Madrid: Gredos, 3 vols.
- LE GOFF, Jacques (1986): *Lo maravilloso y lo cotidiano en el Occidente Medieval*, trad. de A. L. Bixio. Barcelona: Gedisa.
- LE GOFF, Jacques (1991): *Mercaderes y banqueros de la Edad Media*, trad. de D. Bas. Barcelona: Oikos-Tau.
- LE GOFF, Jacques (1999): *La bolsa y la vida. Economía y religión en la Edad Media*, trad. de A. L. Bixio. Barcelona: Gedisa.
- LEHMANN, Richard (1869): *Forschungen zur Geschichte des Abtes Hugo I von Cluny (1049-1109)*. Göttingen: Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht.
- Magnum speculum exemplorum*, Typis et sumptibus Wilhelm Friessem, sub signo sancti Gabrieli Archangeli, in platea vulgo Frankgass. Anno 1672. [...] Locupletatum per R. P. Iohannem Majorem, Societatis Jhesu theologum.
- MARRIER, Martinus / QUERCETANUS, Andreas (1915): *Bibliotheca cluniacensis: in qua SS. patrum abb. clun. vitae, miracula, scripta, statuta, privilegia chronologiaque duplex [...]*, Matiscone, sumptibus typisque fratrum Protat.
- MIGNE, Jacques P. (ed.) (1844 i ss.): *Patrologiae cursus completus. Series latina*. París.
- MIGNE, Jacques P. (ed.) (1857 i ss.): *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. París.
- MIQUEL ROSELL, Francesc (1958-1969): *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*. Madrid.
- MOHEDANO HERNÁNDEZ, José M^a. (ed.) (1951): *El espéculo de los legos. Texto inédito del siglo xv*. Madrid: CSIC.
- MONTEVERDI, Angelo (1913): «Gli esempi dello *Specchio di vera penitenza. Parte prima*.» *Giornale storico della letteratura italiana*, núm. 61, pp. 267-345.
- MONTEVERDI, Angelo (1914): «Gli esempi dello *Specchio di vera penitenza. Parte seconda*.» *Giornale storico della letteratura italiana*, núm. 63, pp. 240-290.
- MONTOYA MARTÍNEZ, José (1981): *Las colecciones de milagros de la Virgen en la Edad Media (El milagro literario)*. Granada: Universidad de Granada, «Colección Filológica», 29.
- MORENO, Cristóbal (1596): *Jornadas para el cielo*. Alcalá de Henares: Juan Íñiguez.
- MOSCO, Juan (1999): *El prado*, en: MOSCO, JUAN / NEÁPOLIS, LEONCIO DE (1999) *Historias bizantinas de locura y santidad*, ed. de J. Simón Palmer. Madrid: Siruela, pp. 9-231.
- MOSER-RATH, Elfriede (1964): *Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des Oberdeutschen Raumes*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

- MUSSAFIA, Adolfo (1887, 1888, 1889, 1891): «Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden», *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse*, Viena, 113, 115, 119, 123, pp. 917-994, 5-92, 9. Abhandlung, 8. Abhandlung, respectivament. [Els dos últims volums tenen paginació per articles, però no general].
- NEUGAARD, Edward J. (1977): «A Motif-Index Study of the *Faules* of Francesch Eiximenis», dins: GULSOY, Joseph / SOLÀ-SOLÉ, Josep M^a. (eds.) *Catalan Studies in Memory of Josephine de Boer*. Barcelona: Hispam, pp. 189-194.
- NEUGAARD, Edward J. (1984): «Les colleccions de *exempla* en la literatura catalana medieval», dins: AGÜERA, Victorio / SMITH, Nathaniel B. eds. *Josep Maria Solà-Solé: Homage, homenaje, homenatge*. Barcelona, Puvill, vol. 1, pp. 165-168.
- NEUGAARD, Edward J. (1990): «The *Miracles de la verge Maria*: Motif-Index and Sources», *Romance Languages Annual*, vol. 1, pp. 565-571.
- NEUGAARD, Edward J. (1993): *Motif-Index of Medieval Catalan Folktales*. Binghamton, New York: Medieval & Renaissance Texts & Studies.
- PAULI, Johannes (1866): *Schimpf und Ernst*, ed. de G. Oesterley. Stuttgart.
- PAULI, Johannes (1924): *Schimpf und Ernst*, 2 vols. edició a cura de J. Bolte. Berlín.
- PELIZAEUS, Theodor M. A. (1914): *Beiträge zur Geschichte der Legende vom Judenknaben*. Halle.
- PONCELET, Albert (1902): «Index miraculorum B. V. Mariae quae saeculis VI-XV conscripta sunt», *Analecta Bollandiana*, núm 21, fasc. III-IV, pp. 241-360.
- PUCHADES I BATALLER, Ramon J. (1999): *Als ulls de Déu, als ulls dels homes. Estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat medieval valenciana*. València: Universitat de València.
- RICARD, Robert (1964): «Aportaciones a la historia del *exemplum* en la literatura religiosa moderna», *Estudios de literatura religiosa española*, trad. M. Muñoz. Madrid: Gredos, pp. 200-226.
- ROSSICH, Albert (2010): «Panoràmica de la literatura catalana moderna», dins: MIRALLES, Eulàlia (ed.): *Del Cincents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*. Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1985-1987): *Història de la literatura catalana*, vols. II i III, trad. de B. Badia. Barcelona: Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUPENSIS, Alanus (1665): *Tractatus mirabilis. De ortu atque progressu psalterii Christi et Mariae, eiusque confraternitatis*. Neapoli: Officina novelli de bonis typograph. archiep.
- SÁNCHEZ-CASTAÑER Y MENA, Francisco (1949-1950): «Aportación española a una leyenda universal». *Estudis Romànics*, núm. 2, pp. 485-492.
- SÁNCHEZ DE VERCIAL, Clemente (1961): *Libro de los exemplos por ABC*, edició a cura de J. E. Keller. Madrid: CSIC.
- SANCTORO, Juan Basilio (1607): *Prado espiritual*. Madrid: Juan de la Cuesta.
- SANCTORO, Juan Basilio (1614): *Prado espiritual*. Valladolid: Francisco Fernández de Córdoba.
- SANCTORO, Juan Basilio (1624): *Prado espiritual*. Girona: Gaspar Garrich Librero.

- SPINELLUS, Petrus Antonius (1619): *Maria Deipara thronus Dei*. Coloniae Agrippinae.
- THOMPSON, Stith (1955-1958): *Motif-Index of Folk-literature*. Copenhagen, 6 vols.
- THOMPSON, Stith (1961): *The Types of the Folk-Tale. Anti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FFC, núm. 184).
- TUBACH, Frederic C. (1962): «Exempla in the Decline», *Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion*, núm. 18, pp. 407-417.
- TUBACH, Frederic C. (1969): *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FFC, núm. 204).
- TURSELLINUS, Horatius (1597): *Lauretanae historiae libri quinque*. Romae: apud Aloysium Zanetum.
- VALSALOBRE, Pep (2010): «Una *summa* religiosa barroca: El *Promptuari moral sagrat* de Pere Salses», dins: FIGUERAS, Narcís / VILA, Pep (eds.) *Miscel·lània en honor de Josep Maria Marquè*. Girona: Diputació de Girona, Patronat Francesc Eiximenis / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 366-380.
- VALSALOBRE, Pep / ROSSICH, Albert (2011): *Literatura i cultura catalanes (segles XVII-XVIII)*. Barcelona: Editorial UOC, 1a ed. 2007.
- VITRY, Jacques de (1890): *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*, ed. a cura de Th. F. Crane. London: David Nutt, Publications of the Folk-lore Society. [Reimpresió: Nedeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967.]
- VITRY, Jacques de (1914a): *Die Exempla des Jacob von Vitry*, edició a cura de G. Frenken. München: Beck (Quellen und Untersuchungen zur Lateinischen Philologie des Mittelalters, vol 5).
- VITRY, Jacques de (1914b): *Die Exempla aus den Sermones feriales et communes des Jacob von Vitry*, edició a cura de J. Greven. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung (Sammlungen Mittellateinischer Texte, núm. 9).
- VORAGINE Jacobus a (1846): *Legenda aurea, vulgo historia lombardica dicta*, ed. Th. Graesse, Leipzig, 2 volums amb paginació seguida; traducció espanyola —de l'edició a cura de Graesse— de José Manuel Macías, primera edició de 1982. Madrid: Alianza Editorial, «Alianza Forma», 2 volums amb paginació seguida.
- VORAGINE Jacobus a (1977): *Vides de sants rosselloneses*, ed. a cura de Ch. S. M. Kniazeh, E. J. Neugaard i J. Coromines, 3 vols. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- WATENPHUL, Heinrich (1904): *Die Geschichte der Marienlegenden von Beatrix der Küsterin*, Dissertation. Göttingen: Heuser'sche Verlags-Druckerei.
- WELTER, Jean-Thiéobaut (1927): *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du moyen âge*. París; Tolosa: Librairie Occitania, Guitard.
- WOLTER, Eugenius (1879): *Die Legende vom Judenknaben*. Halle: Bibliotheca normannica.
- WRIGHT, Thomas (1842): *A Selection of Latin Stories*. London: The Percy Society.
- YSERN I LAGARDA, Josep-A. (1999-2000): «Edició i estudi del *Recull d'exemples morals*, contingut en el ms. S. Cugat 39 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. 47, pp. 51-126.
- YSERN I LAGARDA, Josep-A. (1999): «Estudi i edició dels *exempla* esparsos del ms. Sanxes Creus 49 —olim 23— pertanyent a la Biblioteca Pública de Tarragona», *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 12, pp. 49-82.

RESUM

El present treball ofereix l'estudi i edició d'una selecció dels *exempla* que conté el ms. 61 de la BUB. L'estudi té en compte tant l'evolució postmedieval de l'exemplarística com el de l'àmbit sociocultural de la literatura catalana del s. XVIII. Cada narració, a la fi del treball, rep atenció individualitzada, la qual cosa permet col·locar-la en el recorregut de la tradició literària que li correspon.

MOTS CLAU: literatura catalana del s. XVIII, exemplarística, *exempla*, predicació.

ABSTRACT

On the *Exempla per sermons* (ms. 61 of the *Biblioteca Universitària de Barcelona*).
A First Approach [1/2]

This paper is a study and edited presentation of a selection of the *exempla* in ms. 61 of BUB. The study covers both the evolution of postmedieval *exempla*-literature and the socio-cultural context of Catalan literature in the eighteenth century. Each story at the end of the paper receives individual attention, which enables us to situate it along the line of development of its corresponding literary tradition.

KEY WORDS: Catalan literature of the 18th century, *exempla*-literature, *exempla*, sermons.